

OSMANLI DEVLETİ VE BULGARİSTAN EMARETİ'NİN TİCARİ İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE 1907 TARİHLİ TİCÂRET İTİLAFNÂMESİ

H. Baha ÖZTUNÇ*

ÖZ

Yüzyıllar boyu Osmanlı Devleti egemenliğinde kalan Bulgaristan, 1878 yılındaki Berlin Antlaşması neticesinde merkezi Sofya olan özerk bir Bulgaristan Prenslığı kurmaya muvaffak olmuştur. Her ne kadar Osmanlı Devleti tarafından tasdik edilen bir prens tarafından yönetilip statüsünde "özerk" ifadesi olsa da fiilî olarak bağımsız bir devlet gibi hareket eden Bulgarsitan Prenslığı, Osmanlı Devleti ile ekonomik ilişkilerini yaptığı antlaşmalarla düzenlendi. Bu antlaşmalardan birisi de 1907 yılında yapılan itilafnâmedir. Çalışmamızda Bulgaristan Emareti'nin kuruluşu ve gelişimi hakkında kısa bilgiler verdikten sonra Osmanlı Devleti ile olan ekonomik ilişkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır. 1907 senesindeki itilafnamenin içeriği, her iki tarafa getirdiği muafiyet ve yükümlülükler ayrıntılı biçimde incelenecektir. Çalışmada Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki çeşitli tasniflerdeki belgelerden ve diğer araştırma eserlerinden faydalanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan Emareti, Osmanlı Devleti, İtilafnâme, Ticaret.

Giriş

Bulgaristan topraklarının Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesinin ne zaman olduğu konusunda çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Biz bunlardan fethin başlangıç tarihini Edirne'nin fethi ile ilgili en erken tarih olan 1361 ve tamamlanmasının ise 1396 yılında yapılan Niğbolu savaşından sonra olduğu yönündeki görüşü esas alacağız¹. Bulgaristan topraklarının fethinin tamamlanmasından sonra yüzyıllar boyu Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında yaşayan Bulgarlar 18. yy sonlarında bir millet olarak tanınmamaktaydı. Bölgede gezen seyyah ve bilim adamları Tuna Nehri ile Ege Denizi arasında yalnızca Türk ve Rumlardan bahsetmekteydi².

18. yüzyılın sonlarından itibaren Fener Rum Patrikhânesi'ne bağlı olan Bulgarların asimile edilerek Rumlaştırılmak istenmesine Bulgaristan'daki Rum papazları karşı çıkmış ve millî hislerin doğmasına neden olmuştu. Bu ilk millî uyanışın liderliğini Bulgar papazlar yaparken en önemlileri olarak Paisiy ve Sofroni karşımıza çıkmaktadır³. Bulgarlar Sultan Abdülaziz'in Bulgarların bağımsız kiliselerini kurmasına izin veren 11 Mart 1870

* Dr. Öğr. Üyesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü/
email: bahaoztunc@gmail.com

¹ Ayşe Kayapınar, "Bulgaristan'da Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması", *Yeni Türkiye Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı I*, S. 66, Yeni Türkiye Yayınları, Mart-Haziran 2015 s. 620-621.

² Halil İnalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi (Doktora Tezinin 50. Yılı 1941-1992)*, Yay. Muhittin Salih Eren, Eren Yayınları, İstanbul 1992, s. 17.

³ Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilâyeti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 1.

tarihli ve on bir maddeden oluşan fermarıyla milli bilinç noktasında çok önemli bir aşama kaydetmişlerdir⁴. Bu tarihten itibaren faaliyet gösterecek olan Bağımsız Bulgar Kilisesi'nin ilk Eksarhı ise 6 Mart 1872 tarihinde Eksahlığa tayin edilen Antim Efendi'dir⁵. Bu uyanış neticesinde yabancı devletlerin de –özellikle Rusya- desteğini sürekli yanında gören Bulgarlar, Osmanlı Devleti'nden ayrılıp bağımsızlıklarını kazanmak için fırsat kolluyorlardı ve hemen her fırsatta isyan çıkarmaya çalışıyorlardı. Aradıkları fırsat “93 Harb” olarak adlandırılan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile ellerine geçti. Savaşta büyük bir yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti Rusya ile 3 Mart 1878 tarihinde Ayastefanos Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştı. Antlaşma neticesinde “Bulgaristan, Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk bir prenslik haline getirilecek ve sınırları Tuna'dan Ege denizine, Arnavutluk'tan Karadeniz'e kadar uzanacaktı. Bulgaristan prensi halk tarafından serbestçe seçilecek, Avrupa devletlerinin tasvibi ve Osmanlı Devleti'nin tasdiki ile tayin edilecekti. Ancak bu prens Avrupa devletlerinin hânedanlarına mensup bulunmayacaktı⁶”. Rusya'nın bölgedeki dengeleri tamamen kendi lehine değiştiren bu gelişmelere İngiltere ve Avusturya-Macaristan gibi büyük devletler seyirci kalmamış ve yeni bir antlaşma düzenlenmesini teklif etmişlerdi. 1878 Temmuz'unda Berlin'de toplanan kongre sonunda imzalanan Berlin Antlaşması⁷ ile Ayastefanos'un vaat ettiği Bulgaristan'ın üçte biri büyüklüğünde merkezi Sofya olan özerk bir Bulgaristan Prensligi'nin kurulmasına karar verildi⁸. Bu prenslik kendi meclisinde seçtiği ve Osmanlı Devleti tarafından da onaylanan bir prens tarafından yönetilecekti⁹. 28 Nisan 1879 tarihinde de 22 bölüm, 169 maddeden oluşan “Tirnova Anayasası” olarak adlandırılan bir anayasa ilan edildi. Anayasanın ilanından bir gün sonra da Prens olarak 93 Harbi'nde görev yapan Alman subay Aleksandır Batenberg seçildi¹⁰. Böylece şeklen Osmanlı Devleti'ne bağlı fakat fiiliyatta bağımsız bir devlet gibi hareket eden Bulgaristan Prensligi teşekkül etmiş oldu.

⁴ Ramazan Erhan Güllü, “Establishment And Status of Bulgarian Eksar”, *Balkan Studies II History & Literature*, Cyril and Methodius University Published. Skopje 2011, s. 121.

⁵ Canan Seyfeli, “Osmanlı Devlet Salnamelerinde Bulgar Eksarhlığı ve Bulgar Katolikler (1847-1918)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 52/2, Ankara 2011 s. 166.

⁶ Ali İhsan Gencer, “Ayastefanos Antlaşması”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 225. Ayrıca antlaşmanın maddeleri için bk. Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Metinleri*, C. 1 (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1953, s. 387-400.

⁷ Bu antlaşma hakkında bk. Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Metinleri*, C. 1 (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1953, s. 403-424; Ali İhsan Gencer, “Berlin Antlaşması”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 516-517.

⁸ Kurulan Bulgaristan Emareti'nin yanı sıra Makedonya Osmanlı Devleti'nin idaresine verilirken Şarkî Rumeli Vilâyeti adıyla mümtaz bir vilâyet teşkil olunacaktır. bk. Mahir Aydın, *a.g.e.*, s. 17

⁹ Nuray Ekici, “Bulgar Devleti'nin Gelişimi (1878-1908)”, *Balkanlar El Kitabı*, c. 1, Der: Osman Karatay- Bilgehan A. Gökdağ, KaraM ve Vadi Yayınları, Ankara 2006, s. 528.

¹⁰ Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, “Bulgaristan Prensligi'nde Anayasa'nın İlanı: Tirnova Anayasası”, *Eskiçağ'dan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, Ed: Feridun M. Emecen, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009, s. 110-112.

Osmanlı Devleti-Bulgaristan Emareti Ticari İlişkileri ve 1907 Ticâret İtilafnâmesi

Kurulan bu özerk prensliğin bağlı olduğu Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini siyasi ve ekonomik olarak iki ayrı kısım hâlinde incelemenin daha doğru olacağını düşünüyoruz¹¹. Prenslik içerisindeki Müslüman-Türk vatandaşlara yaptığı zulümlerle¹² sık sık gündeme gelen siyasetiyle Osmanlı Devleti ile sürekli karşı karşıya gelen ve adeta birbirlerinin düşmanı olan bu iki yapı, ticarete ise görece daha dengeli bir şekilde ilişki kurmaya gayret etmekteydi.

Bulgaristan toprakları gerek verimli arazisi gerek Osmanlı Devleti'nin merkezi olan İstanbul'a kara ve denizden ulaşım kolaylığı ile İstanbul'un işe kaynakları içerisinde olan bir ticaret merkezi durumundaydı. Bu nedenle İstanbul'un pirinç, koyun eti, un, buğday, bulgur, gülyağı, gülsuyu, vb. pek çok ihtiyacı bu topraklardan karşılanmaktaydı¹³. Yine 19. yüzyılda Bulgaristan'ın en büyük ticaret sektörü yün ticareti ve özellikle de aba üretimiydi. Aba üretiminin en çok yapıldığı merkez ise Filibe sancağıydı¹⁴. Bugün de önemli bir ticaret limanı durumunda bulunan Varna limanının Osmanlı Devleti zamanında da Bulgaristan topraklarında üretilen malların iç ve dış pazara açılması noktasında çok önemli bir yeri vardı. 1894 yılına ait Varna limanından yapılan ve büyük bölümünü (%84) hububat ürünleri ve hayvanların oluşturduğu ithalat ve ihracat rakamları şu şekildedir:

İthâlat		İhrâcat	
Miktar (ton)	Değer (Leva)	Miktar (ton)	Değer (Leva)
37.944.180	17.933.541	106.256.677	13.894.077

Tablo 1: Varna Limanından 1894 Yılında Yapılan İthalat Ve İhracat Rakamları¹⁵.

¹¹ Osmanlı Devleti ile Bulgaristan Emâreti'nin ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Gül Tokay, "Osmanlı-Bulgaristan İlişkileri 1878-1908", *Osmanlı, C. 2*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.319-328.

¹² Bulgaristan Emareti'nin bu siyaseti ve faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Osman Köse, "Bulgaristan Emareti ve Türkler (1878-1908)", *Turkish Studies/Türkoloji Dergisi* 1, S 2, 2006, s. 237-272.

¹³ Bulgaristan'daki yerleşim yerlerinin ve Bulgar tüccarların İstanbul'la yaptığı ticaret hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, "19. Yüzyıl İstanbul'unda Bulgar Tüccarlar ve Bulgar Cemaati", İstanbul İmparatorluk Başkentinden Megakente, Ed. Yavuz Köse, Kitap Yayınları, İstanbul 2011, s. 176-200.

¹⁴ Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, "Textile Trade in Bulgaria in the Mid-19. Century and the Gümüşgerdan Family", *Living in the Ottoman Ecumenical Community Essays in Honour of Suraiya Faroqhi*, Ed. Vera Costantini-Markus Koller, Brill-Leiden, Netherland 2008, s. 181-200.

¹⁵ Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, "XIX. Yüzyılda Liman Şehri Varna'da Nüfus Yapısı ve Ticaret", *Prof. Dr. Şevki Nezih Aykut Armağanı*, Yay. Haz. Gülden Sarıyıldız, Niyazi Çiçek vd., Etkin Yayınları, İstanbul 2011, s. 105.

Bulgaristan Prensiği ve Osmanlı Devleti arasındaki bu ticaretin bir düzene koyulması için zaman zaman ikili antlaşmalar yapılmıştı. Çalışmamızın konusunu oluşturan 1907 ticaret itilafnâmesi ilk değildi. 28 Aralık 1900 tarihinde de bir ticaret ve gümrük itilafnâmesi düzenlenmiş ve yürürlüğe konulmuştu. Sekiz maddeden müteşekkil bu itilafnâmenin içeriği 1907 yılındakine nispetle çok daha azdı. “*Bulgaristan Emâreti İle Mün’akid Gümrük İtilafnâmesi*” başlıklı bu antlaşmada gümrük tarifeleri üzerinde durulmuştur. Maddelere kısaca bakacak olursak: Her iki tarafın ürettiği malların karşılıklı girişlerinden gümrük vergisi alınmayacak. Bulgaristan Emareti’nde yetiştirilen evcil hayvan ve hububattan ve Osmanlı Devleti’nde üretilen sabun, deri ürünleri ve çeşitli ipliklerden %8 gümrük vergi alınacak. Tuz, tütün, ispiro ve içecekler bu antlaşmanın dışında olduğundan ya şu andaki gümrük vergilerine tabi olacaklar ya da yeni bir düzenleme yapılacak. Bulgaristan Emâreti’nin ürettiği helva, lokum, şekerleme, nuga, sepet ve zeytin, fıçı, tulum ve her çeşit zeytinyağı, taze, kuru, tuzlu ve iste kurutulmuş balıklar, kuru her çeşit sebze ile kuru ve taze meyveler, tahin, susam, kösele ve kokusuz sabunlar, yazmalar, keten ve pamuk ve yün ve ipek mensucati, balmumu, palamut ve kerestelerden vergi alınmayacaktır. Osmanlı Devleti’nin ürettiği ürünlerden Bulgaristan ile Rumeli-i Şarkî’de alınan vergilerden başka bir vergi alınmayacaktır. Aynı durum Bulgaristan Emareti ve Rumeli-i Şarkî’de üretilen ürünler için Osmanlı Devleti sınırlarında geçerli olacaktır. Osmanlı Devleti veya Bulgaristan Emâreti’yle Rumeli-i Şarkî’den gelen mallardan ne yeni vergi alınacak ne de vergi oranlarında arttırima gidilecektir. Osmanlı Devleti’yle Bulgaristan Emareti ve Rumeli-i Şarkî arasında yapılan bu vergi muafiyetinden yararlanabilmek için değerleri üç yüz frankı aşmayan mallara mahreç nâhiyesi müdürü tarafından verilen bir “*menşe’ şehâdetnâmesi*” gerekmektedir. Kıymetleri üç yüz frankı aşan mallar içinse adı geçen şehâdetnâme mutasarrıf veya kazanın en büyük mülkî âmiri tarafından onaylanmalıdır. Osmanlı menşe belgeleri Bulgaristan ile Rumeli-i Şarkî’de ve Bulgaristan ile Rumeli-i Şarkî şehâdetnâmeleri Osmanlı Devleti’nde her türlü pul ve kayıt vergisinden muaf olacaktır. Bu tadilât 28 Aralık 1900 tarihinden itibaren yürürlüğe girecek ve Osmanlı Devleti veya Bulgaristan Emâreti tarafından feshedilinceye kadar yürürlükte kalacaktır. Eğer feshedilirse de fesih tarihinden dokuz ay sonra yürürlükten kalkacaktır. Osmanlı Devleti ürünlerinden Bulgaristan ile Rumeli-i Şarkî’de yerli mahsulât veya mamulâtı benzerlerinden alınan vergiler hariç olmak üzere ne ihtisap ne de başka vergiye tâbi olmayacaktır. Yine Bulgaristan ve Rumeli-i Şarkî ürünleri Osmanlı Devleti’ne girdiğinde buranın yerli ürünlerinden alınan vergilerden başka bir çeşit vergiye tâbi olmayacaktır¹⁶. Maddelerden de anlaşılacağı üzere bu antlaşma gümrüklerle ilgili prensip ve şartların belirlendiği bir antlaşmadır.

¹⁶ Bu gümrük antlaşmasının tam metni için bk. *Düstur, I. Tertip, C. 7*, 15 Şevval 1312-14 Zilhicce 1321, s. 637-639.

İki taraf arasındaki ticaret hacminin büyüklüğü mevcut antlaşmanın yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Bu düşüncede olan taraflar arasında yeni bir antlaşma hazırlanmasının gerekliliği hususunda görüş birliği bulunmaktaydı. Yeni antlaşmanın maddeleri üzerinde yapılacak olan görüşmeler 1906 yılının Mart ayı sonunda başladı. 25 Mart 1906 tarihinde Sadrazamın konağına giden Naçoviç Efendi itilafnâmeyi müzakereye karar verdiklerini bildiren bir tezkere takdim etti. İtilafnâmenin müzâkeresi için de Sofya mektebi eski muallimi ve şimdiki Bulgar bankası direktörü Boef, istatistik idaresi direktörü Jermanın, Hâriciye Nezâreti şube müdürü Kosef ve Mâliye Nezâreti şube müdürü Çakalof Efendiler'in ertesi gün İstanbul'a gelecekleri de Sadrazama bildirildi¹⁷. 14 Ocak 1907 tarihinden itibaren uygulanacak olan antlaşma daha önce yapılan gümrük ve ticaret itilafnâmesinin daha genişletilmiş hâliydi. "*Hükûmet-i Seniyye ile Bulgaristan Emâreti Beyninde Akd Olunub 1 Kânûn-ı Sâni sene 1322 Târihinden İ'tibâren Mevki'-i İcrâya Konulan Ticâret ve Gümrük İ'tilafnâmesi*"¹⁸ başlığını taşıyan itilafnâmenin giriş kısmında da önceki itilafnâmenin tadiline ilişkin şu ifadeler dikkati çekmektedir: 28 Aralık 1900 tarihli itilafnâme Osmanlı Devleti ile Bulgaristan Emâreti arasındaki ticaretin genişleme ve ilerlemesine neden olmuştur. Bu ticari ilişkinin daha da artmasını sağlamak amacıyla 1900 yılındaki itilafnâmenin yeniden düzenlenmesi konusunda her iki taraf karara varmıştır¹⁹. İşte bu saiklerle hazırlanmasına karar verilen yeni gümrük ve ticaret antlaşması yirmi bir madde ve on dört ekten oluşmaktadır.

İtilafnâmenin ilk maddesi iki taraf arasında gümrük muafiyeti olan emtidadan bahsetmekte olup;

- İlk kısmı Osmanlı Devleti'nin ürünlerine,
- İkinci kısmı ise Bulgaristan Emâreti'nin ürünlerine ayrılmıştır.
- Hangi malların bu muafiyete dâhil olacağı ise bir, iki, üç ve dört numaralı eklerde belirtilmiştir ki;
- Birinci ek Osmanlı Devleti'nde üretilen ve menşe belgelerini göstermeye gerek olmayan malları,
- İkinci ek menşe belgelerinin gösterilmesinin gerekli olduğu malları,
- Üçüncü ek Bulgaristan Emâreti'nde üretilen ve menşe belgelerini göstermeye gerek olmayan malları
- Dördüncü ek ise Bulgaristan Emâreti'nde üretilen ve menşe belgelerinin gösterilmesinin zorunlu olduğu malları içermektedir.

¹⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), Y. A. HUS., nr. 500/163, 12 Mart 1322 (25 Mart 1906).

¹⁸ BOA, A. DVN. MKL, nr. 46/7, s. 1.

¹⁹ Aynı yer.

Bulgaristan ve Şarkî Rumeli'de Gümrüksüz ve Menşe Belgesine Gerek Olmadan Satılacak Osmanlı Mahsulat ve Mamulatı
1- Canlı Hayvan
Ayır, iğdiş, kısarak, tay
Erkek ve dişi katır, katır sıpası, eşek, eşek sıpası, dişi inek
Bekçi köpeği
Her nev' kümes hayvanı
Koğanlarda canlı arı
2- Hayvanâtdan Hâsıl Olan Me'kûlât
Sucuk, siğirdili, kemikli veya kemiksiz iri ve küçük hayvanât pastırması
Tüyleri yolunmuş veya yolunmamış kesilmiş tuyûr-ı ehliye, vurulmuş ve yüzülmüş veya yüzülmemiş av hayvanâtı
Tuzlu ve tuzsuz koyun ve keçi sütünden tereyağı
Süt veya yoğurt ve kaymak
Salamura, tulum, kaşkaval, kaşar, dil ve arnavud peyniri denilen yerli peynirler
Yumurta
3- Sebzevât ve Mathûnât (Tahnolunmuş, Öğütülmüş)
Fasülye
Bakla
Hamur işi, kadayıf, güllaç, ekmek
Kök ve toz hâlinde sa'leb
Kepek ve yarma
4- Meyve ve Sebze ve Sâ'ir Nebâtât İle Tohumlar
Her nev' yaş üzümler
Yaş ve kuru meyveler: elma, armut, muşmula, kiraz, kayısı, şeftali, erik, kızılıçık, çilek ve sâ'ire
Kavun ve karpuz
Kabuklu ve kabuksuz ceviz
Kabuklu ve kabuksuz fındık
Kırmızıbiber (Paprika)
Tahin
Arpacık soğan ile sebzevât tohumları ve helvacı kabağı, lahana, pırasa tohumları gibi sâ'ir her nev' tohumlar
Her nev' kuru ve yaş sebzevât
Domates peltesi

Asma kütük ve çubukları, küçük ve büyük ağaçlar
Kuru çayır otu, saman ve sâ'ir kuru ve yaş otlar
5- Usâre-i Nebâtiye
Afyon
6- Mahrûkât
Odun
Odun kömürü
7- Mevadd-ı Debbâğiye
Palamud
Debbağte mahsûs meşe ve çam kabuğu
Mazı
8- Eczâ-yı İспенçiyâriye
Çevken
9- Kafes ve Emsâli İ'mâline Mahsûs Kereste ve Hasır Mevadd ve Ağaçdan Ma'mûl Eşyâ İle Sepetçi Eşyâsı
Saz, kamış, süpürge, saz ve çalısı, kızılık değneği ve sâ'ir sınıklar
Araba i'mâline mahsûs dingil, ispet (sepet), tekerlek parmakları ve tekerlek başlıkları ve boyunduruk ve tekerlek ve ok ve sâ'ire gibi teymur ve çelik ile karışmış olsun olmasın boyanmamış ve cilâlanmamış âdî ağaç ma'mûlâtı ile büyük ve küçük yük arabalarına mahsûs ağaçdan ma'mûl sâ'ir bi'l-cümle teferru'ât
Döven ve her nev' âlât saplarıyla kasnak ve yazma basmağa mahsûs kalıplar ile kaşkaval kalıpları ve kutu ve kaşık ve çamçak ve makara ve na'îln ve dökme sofrâ rende mekik sandık havan kundura ökçesi tarak çanak misillü âdî doğramacı ve çıkırıkçı ve oymacı işleri
Çulha tarağı ve dişleri
Âdîağaçdan ma'mûl çulha destgâni
Küfe ve her boyda süpürge, hasır ve zenbil
10- Taş, Taş ve Topraktan Ma'mûl Eşyâ
Ham denizköpüğü
Çakmak ve biley taşı
İnşâatda müsta'mel büyük parça âdî taşlarla işlenmemiş küçük parça taşlar ve ufak çakıl taşıyla mahlût iri kum ve çakıl taşı
Tam için ham veya parçalanmış işlenmiş veya işlenmemiş arduvaz taşı
Âdî kerpiç
Âdî kiremid

Âdî toprakdan ma'mûl sırlı ve sırsız kabartmalı ve kabartmasız evânî
Âdî toprakdan ma'mûl lüle
11- Evrâk-ı Matbu'a
Memâlik-i şâhânede elsine-i muhtelifede matbû' veya litoğrafya ile basılmış cildli veya cildsiz kitâblarla sâlnâme ve takvîmler ve i'lânât-ı ticâriye
12- İpek ve Yün ve Sâ'ir Mevadd-ı Lifiye
İpek kozası, ham ipek ve ipek kırığı ve kamçıbaşı
Yıkanmış veya yıkanmamış âdî yün ve yün kırıntısı
Yıkanmış ve yıkanmamış keçi kılı
Domuz kılı
Zikr-i sebkat etmemiş ham hayvan tüyleriyle kılları
Ham pamuk
Ham veya işlenmiş keten ve kendir
13- Ma'deniyât
Bakır hurdası
Teymur hurdası
14- Sakatlarla Kırıntı ve Sâ'ire
Yaş ve Tuzlu Bağırsak
Kemik Hayvan Tırnağı Ham Hâlinde Boynuz

Tablo-2: İtilafnâmenin bir numaralı eki²⁰.

Bulgaristan ve Şarkî Rumeli'ye Menşe Belgesi Sunmak Kaydıyla İthal Edilecek Osmanlı Ülkesi/Vilayetleri Grünlerini Gösterir Cetvel
1- Hayvanâtdan Müstahsel Mevadd-ı Gıdâ'ıye
Sızdırılmış veya petek içinde bal
2- Balıklar ve Diğer Hayvanât-ı Bahriye ve Bunların Mahsulleri
Her nev' tâze balık
Her nev' tuzlu balık
Çiroz ta'bîr olunan kurutulmuş balıklar
Ahtapot
Balık yumurtası
Dil ve tarama hâlinde kırmızı havyar ve turna balığı havyarı

²⁰ BOA, A. DVN. MKL, nr. 46/7, s. 9-12.

3- Hubûbât ve Fasîle-i Bakliyeye Mensûb Sebze Dâneleri ve Mathûnât
Kabuğu soyulmuş pirinç
Mercümek ve bezelye
Nohud
Leblebi
Kestane
Her nev' hubûbâtdan müstahsel dakik
İrmik, bulgur, tarhana, frenk arpası ve sâ'ir ayıklanmış hubûbat
4- Meyveler ve Büzûrât-ı Zeytiye
Limon ağaç kavunu, portakal ve turunç ve mandalina ve nar
Her nev' incir
Her nev' hurma
Her nev' kuru meyve
Âdî fıstık ve beyaz çam fıstığı
Kabuklu ve kabuksuz badem
Harnub
Kimyon
Fiçı veya sepet içinde âdî zeytin
Susam, keten, haşhaş, hardal tohumları
Anason ve rezene büzûrâtı
5- Meşrûbât
Şarab sirkesi
Karahisar, Çitli, Kisarna, Sarigöl ma'den suları
İhtâr- Ma'den sularını hâvî bulunub menşe' şehâdetnâmesi olmayan şişeler mukâvelenâmeye müstenid usûl mücebince resme tâbî olacaktır meğerki bunları idhâl eden kimse muktezî olan gümrük mu'âmelâtını bi'l-îfâ i'âdeten ihrâc etmek hakkını muhâfaza etmiş ola.
6- Şeker Mahsûlâtı
Pekmez ve her nev' meyveden i'mâl olunan pestil
7- Şehm
Ekle gayr-ı sâlih iç yağı
8- Reçineler ve Usârât-ı Nebâtiye ve Mevadd-ı Zamkıyye
Zift
Sakız

Toz veya parça hâlinde zamg-i 'arabî (arap zamkı)
Çiriş
9- Züyût-ı Ma'deniye
Ma'den kömürünün taktîrâtından müstahsel ma'denî katran
10- Mahrûkât
Teshîn için ma'den kömürü ile kok kömürü
11- Evrâk-ı Matbu'a
Hınna
Sulb ve mâyi' Türk mürekkebi
Hâmız Tartar
12- Ağaç ve Ağaçdan Ma'mûl Eşyâ ve Fırçası Ma'mûlâtı
Ebniye inşaâtına ve i'mâlât-ı sanâ'iyeye mahsûs ham gönyelenmiş ve biçilmiş veyâhud rendelenmiş meşe, gürgen, zeytin, kestâne, ceviz, fındık, kara ağaç, çınar, gelin, ihlamur, kızıl ağaç, şimşir, ardıç, dişbudak, kolağleben?, anadolu çınarı, çıralı çam ağaçları
Kereste: Ayancık, çatal zeytin, Abana, il içi, İnebolu, Orhaniye, hoş alay, cide, alablı, milan, Karabiga, Bartın, Akçeşehir, Karaca Şile, Filyos, Sinob ve İzmid'den gelen köknar ağacı
İhtâr- Bâlâda muharrer iskelelerden ihrâc olunan çam ağaçları için menşe' şehâdetnâmesinden başka orman resm-i mîrîsinin ale'l-usûl te'diye olduğuna dâ'ir me'mûr-ı mahsûs tarafından mumza bir de şehâdetnâme ibrâzı lâzımdır
Şimendüfer traversi- eczâya batırılmışları da dâhildir
Âdîağaçdan ma'mûl fıçı tahtası teymur veya çelikle karışık olsun veyâ olmasın
Tekerlek oku, ispet (sepet), tekerlek parmaklığı, tekerlek başlığı, boyunduruk, tekerlek, araba oku ve sâ'ire ve büyük ve küçük yük 'arabaları teferru'âtı gibi âdî ağaçdan arabacı ma'mûlâtı teymur veya çelikle karışık olsun veya olmasın boyalı veya lakeli
Her nev' ağaçdan ma'mûl boyalı ve boyasız lakeli ve lakesiz sedefli ve sedefsiz yaldızlı ve yaldızsız marangoz oymacı ve tornacı ma'mûlâtı
[İhtâr- ağaçdan ma'mûl sigara ağızlığı bu numroya dâhildir]
Lakesiz âdî tahtaya geçirilen domuz kılından ma'mûl kundura ve tahta fırçası
Kemikden ma'mûl tarak

13- Taş ve Toprak Ma'ûlâtı- Eşyâ-yı Züccâkiye
Nakr ve perdaht edilmiş ve sâ'ir sûretle işlenmiş mermer mezar taşları makâbire konulan âbideler ile lahidler müstesnâdır
Kütle veya yontulmuş granit taşı yontulmuş desterelemiş ve perdahtlanmış ve oymalı veya sâ'ir sûretde işlenmiş âdî taş ma'mûlâtı
Kaldırım ve sâire için isti'mâl olunmak üzere kaldırım ve kapak taşları
Değirmen taşı
Dolu veya delikli âdî tuğla
Sâde veya işlenmiş beyaz veya hamurunda yalnız bir renkle mülevven âdî eşyâ-yı züccâkiye
Şişeler
Âdî lamba şişeleri
Camdan ma'mûl boncuk veya bilezik
14- İpek Ma'mûlâtı
Bükülmemiş boyalı veya boyasız ipek ipliği ve ibrişim
Alaca ve bürümcük ve sâfi ipekden veyahud sâ'ir lîfi hatta ma'deni teller ile mahlût olan sâ'ir mensûcât
Masa ve yatak örtüleri ve çarşaf ve sâfi veya mahlût ipekden ma'mûl işlenmiş veya işlenmemiş perde ve halılar
Şal, mendil, boyun atkısı, kuşak, baş mendili, sâfi veya mahlût ipekden kenârı dikilmiş veya dikilmemiş işlenmiş veya işlenmemiş saçaklı veya saçaksız ma'denî teller ile mahlût olan ve olmayan
İhtâr- 317-18 ve 320 ve 21 numrolu maddelerde ta'dâd olunan pamuk ile mahlût eşyâ-yı harîreye pamuğun mikdârı eşyâ-yı mezkûrenin mecmû' ve vezninin yüzde ellisini tecâvüz eylemediği takdîrde mezkûr maddelere tâbi' olacak ve pamuğun mikdârı hadd-i mezkûru tecâvüz eylediği takdîrde eşyâ-yı mezkûre ipekle mahlût ma'mûlât-ı kutniye için mevzû olan rûsûma tâbi' olacaktır (ma'mûlât-ı kutniyeye â'id altı numrolu melfûfa mürâca'at oluna)
Sâfi ipekli veya ipek ile mahlût basmantari gaytan ve bükme ve kurdela ve düğme ve püskül ve saçak ve köstek
15- Yün ve Sâ'ir Mevadd-ı Lîfiye Ma'mûlâtı
Boyasız veya yalnız bir renkle boyanmış kaba yün mensûcâtı "aba"
Her nev' halı, sâfi yünden şark halıları (arış pamuk ve sâ'ir mevadd-ı lîfiyeden) ile seccâde veya güllü ve yanık ve heybe ve cicim ve kilim ve çerkes ta'bîr olunan halılar
Türk şalları ta'bîr olunan nesc edilmiş şallar ve erkeğe mahsûs sâfi yünlü veya yün ile mahlût kuşaklar
Sâfi yünlü veya yün ile mahlût saçak ve "gavs" püskül

Boyasız veya yalnız bir renkle boyanmış kaba keçe
Belleme
Fes ve külah
Kanaviçe, halı, çuval, harar, heybe, kolan, kıbre ve sâ'ire gibi keçi kılından ma'mûl eşyâ
Kenevir, serrâc ve haffâflara mahsûs ham kenevir ve dikiş ipliği
Balık ağlarına mahsûs ve kenevirden ma'mûl iplik ve sicim
Her nev' balık ağı
16- Hazır Elbise ve Emsâli
Yağmurluk, dolama, kalçın ve terlik işlenmiş veya işlenmemiş kuşak ve hamam kesesi ve entâri gibi yerli aba ve şayaktan ma'ûl hazır eşyâ
Basma Pamuk Mensûcâtından Ma'ûl Ayak Örtüsü
17- Ma'mûlât-ı Ma'deniye
Zî-kıymet taşlar ile müzeyyen olmayan zî-kıymet me'âdinden ma'mûl taklîd mücevherât velev altın veya gümüş yaldızlı olsun
Bakır matbah takımı (kazgancı eşyâsı)
Kahve değirmeni, cezve, terâzû (terazi), dirhem, hayvanât için çingirak ve çan ve musluk ve fes kalıbı ve havan ve hamam tası ve sarrac ve arabacı tezyînâtı ve üzengi ve sigara tablası, makara, şam'dân ve dökme ve kapı ve pencere takımları gibi bakırdan ve pirinçden ma'mûl dökme veya tornada işlenmiş mevadd.
Hayvanâta mahsûs na'l çivisi ve siyah çivi
Na'l
Ayak kablalarına mahsûs el ile dökülerek yapılmış na'lçe
Kalaylı veya kalaysız dirgen ve üzengi
Dikiş yüksüğü ve saraçlara mahsûs iğne
Hayvanâtın başlıklarına mahsûs olarak el ile dökülerek yapılmış olan zincir
Balta örsü ve hıref ve sanâyi'de müsta'mel kalem ve çapa ve keser ve çekic ve bağ bıçağı makarası miskab gibi ağaç saplı veya sapsız teymur veya çelik alâtı
Ağaç ve kemik veya boynuz saplı teymur veya çelikten âdî bıçaklar
Teymur kantarlar
18- Arabalar
Boyalı ve boyasız yaysız araba
Teymur veya çelikle mahlût ve gayr-i mahlût buyalı veya boyasız köylülere mahsûs yük arabası ve kızaklar

19- Âlât-ı Mûsikîye
Ağaçdan ma'mûl mûsikî âlâtı ağaçdan ma'mûl boyasız ve lakesiz her nev' kaval ve zurna
20- Çerçici Eşyâsı, Sedef ve Eşyâ Emsâli
Kehribar sigara ağızlığı ve tesbih
Sedef Eşyâ: Tesbih ve salîb ve küpe ve inci ve toka (ağraf) ve yüzük ve madalyon sigara ağızlığı ve sâ'ire
Kıl dişî tarak
Cam kesmeğe mahsûs elmas
Çerçici Eşyâsı: ağaçdan selüloidden ve ma'cûndan ma'mûl tesbih ve tavla ve her nev' helal ve ma'cûndan ma'mûl sigara ağızlığı ve kemikden ma'mûl küçük kutular
21- Kırıntı ve Sâ'ire
Kuru bağırsak
Hiref ve sanâyi'de müsta'mel bağırsak kırıf

Tablo-3: İtilafnâmenin iki numaralı eki²¹.

Yukarıdaki iki tabloyu incelediğimizde menşe belgelerine gerek olmayan ürünler: Canlı hayvan, hayvanâtdan hâsıl olan me'kûlât, sebzevât ve mathûnât (tahmolunmuş, öğütölmüş), meyve ve sebze ve sâ'ir nebâtât ile tohumlar, usâre-i nebâtiye, mahrûkât, mevadd-ı debbâğîye, eczâ-yı ispençiyârîye, kâfes ve emsâli i'mâline mahsûs kereste ve hasır mevadd ve ağaçdan ma'mûl eşyâ ile sepetçi eşyâsı, taş, taş ve topraktan ma'mûl eşyâ, evrâk-ı matbu'a, ipek ve yün ve sâ'ir mevadd-ı lifiye, ma'deniyât, sakatlarla kırıntı ve sâ'ireadı altında on dört kalemde tespit edilmiştir. Bu belgeye sahip olması gereken mallar ise: kırıntı ve sâ'ire, çerçici eşyâsı, sedef ve eşyâ emsâli, âlât-ı mûsikîye, arabalar, ma'mûlât-ı ma'deniye, hazır elbise ve emsâli, yün ve sâ'ir mevadd-ı lifiye ma'mûlâtı, ipek ma'mûlâtı, taş ve toprak ma'mûlâtı- eşyâ-yı züccâciye, ağaç ve ağaçdan ma'mûl eşyâ ve fırçası ma'mûlâtı, evrâk-ı matbu'a, reçineler ve usârât-ı nebâtiye ve mevadd-ı zamkıyye, züyyût-ı ma'deniye, mahrûkât, şehm, meşrûbât, şeker mahsûlâtı, meyveler ve büzûrât-ı zeytiye, hayvanâtdan müstahsel mevadd-ı gıdâ'îye, balıklar ve diğêr hayvanât-ı bahriye ve bunların mahsulleri, hubûbât ve fasîle-i bakliyyeye mensûb sebze dâneleri ve mathûnât olarak toplam yirmi bir kalemdir.

Tablolardaki ürünlere bakacak olursak Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan Emâreti ile ticaretinde ne kadar çeşitli ürün yelpazesine sahip olduğu açıkça görülecektir. Bu ticarete ise menşe belgesine sahip olması gereken malların

²¹ BOA, A. DVN. MKL, nr. 46/7, s. 13-19.

daha fazla olduğu görülmektedir. Bunlardan canlı hayvanlardan menşee belgesi istenmezken balıklardan ise bu belge istenmektedir. Yine odun ve odun kömüründen bu belge istenmezken maden ve kok kömüründen istenmesi ise dikkati çeken bir diğer husustur. Züccaciye eşyaları, meşrubat, şeker ürünleri, müzik aletleri, arabalar gibi emtiaların ticareti ise sadece menşee belgeleri ile yapılabilmektedir.

Birinci maddenin ikinci kısmında Bulgaristan Emâreti'nden Osmanlı Devleti'ne gelecek ticari mallar için menşee belgesi istenen ve istenmeyen ürünlerin üçüncü ve dördüncü eklerde yer aldığı ifade edilmiştir. Buna göre menşee belgesi istenmeye ürünler:

Osmanlı Ülkesine/Vilayetlerine Menşee Belgesi Olmadan ve Gümrüksüz Olarak İthal Edilecek Bulgaristan Ürünlerini Gösterir Cetvel
1-Canlı Hayvan
Ayır, iğdiş, kısrak, tay
Katır, dişi katır, katır sıpası
Eşek, dişi eşek, eşek sıpası
Av köpeği, ev köpeği bekçi köpeği
Her nev' tuyûr-ı ehliye
Kovanda diri arılar
2-Hayvanâtdan Müstahsel Mevadd-ı Gidâ'iyeye
Dondurulmuş veya dondurulmamış tuzlanmış veya tuzlanmamış her nev' tâze et
Jambon, sucuk, sığirdili, hınzır sucuğu, sızdırma, mevâşî-i kebîre ve sagîre etlerinden ma'mûl kemikli veya kemiksiz pasdırma misillü tütsülenmiş kurutulmuş vayahud suver-i sâ'ire ile muhâfaza edilmiş etler
Tâze ve tuzlu tütsülenmiş lar "hınzır yağı"
Kesilmiş ve urulmuş kümes ve av hayvanâtı yolunmuş veya yolunmamış
Eridilmiş veya eridilmemiş her nev' tâze veya tuzlu tereyağı inek ve manda koyun ve keçi sütünden kaşkaval peynirinden süzölmüş yağ ve sofraya mahsûs yağ
Tâze süt ve yoğurt ve kaymak
Her nev' peynir
Çerviş yağı
Hınzır ve kaz yağı
Yumurta

Sızdırılmış veya petek içinde bal
Her nev' tâze veya tuzlu balık
Çiroz denilen kuru balık
3-Hubûbât Bakliye Patates ve Mathûnâtı
Fasulye ve bakla
Mercümek
Bezelye
Nohud
Patates
Patates ile bi'l-cümle sebzevât bakliye dânelerinden müstahsel dakikler
İrmik ve bulgur ve frenk arpası ve tayş ve iç kabukları soyulmuş hubûbât
4-Meyveler ve Sebzeler ve Sâ'ire Nebâtât ve Tohumlar
Her nev' tâze üzüm
Tâze meyveler: elma, armud, kiraz, kayısı, şeftâli, erik ve sâ'ire
Kavun ve karpuz
Kabuklu veya kabuksuz ceviz
Kayısı çekirdeği
Tâze ve kuru her nev' sebzevât ve ekle sâlih nebâtât
Pekmez
Soğan tohumu, arpacık ve çiçek soğanları
Kabak, lahana, pırasa ve sâ'ire misillü nebâtât-ı gıdâ'ie tohumlarıyla tohumluk büzûrât-ı sâ'ire
Hardal tohumu
Büzûrât-ı Zeytiye: beyaz susam ve anason, rezene, keten "sirk" ve haşhaş
Giyâh, saman ve sâ'ir yaş veya kuru otlar
Bağ çubuğu ve budakları büyük ve küçük ağaçlar
5-Züyût-ı Gıdâ'ie
Hacm-i isti'âbiyesi iki litre ve andan aşağı şişelere ve sâ'ir kablara mevzû' olanlar müstesnâ olmak üzere her nev' kabda susam keten ve ceviz yağları
Tahin
6-Mahrûkât
Hatab çıra "Borina"
Odun Kömürü
7-Mevadd-ı Bâğiye
Yaprak veya toz hâlinde sumak

8-Usârât-ı Nebâtiye
Nebâtî katran
9-Mevadd-ı İspençâriye
Balsamlar
Afyon
10-Kaba Yağlar ve Şuhûm
Kolza yağı
İç yağı
Bal mumu, serezin ve sâ'ire ile mahlût olmayan
11-Mumlar
Yağ mumu
Şem'a
12-Züyût-ı Tayyâre
Gül yağı
Gül suyu
13-Kafes ve Emsâli İ'mâline Mahsûs Kereste ve Mevadd ve Ağaç Ma'mûlâtı ve Sepetçi Eşyâsı
Telgraf direkleri
Eczâya batırılmış veya batırılmamış teymur yolları için travers
Kızılıcak çubukları ve sırtıklar
Saz ve kemiş süpürge için kemiş ve çalı
Fiçı, tekne, kova, tekerlek, ispet (sepet), tekerlek başlığı ve kürek ve hamur teknesi ve kaşık çamçak, eğer, tarak, âlât sapı, yün tarağı ve sâ'ire gibi âdî ağaçdan fiçici ve yük arabası yapıcısı ve doğramacı ve tornacı ma'mûlâtı
Flavta, kaval zurna gibi ağaçdan ma'mûl mûsıkî âlâtı
Teymur ve çelik ile mahlût veya gayr-i mahlût boyalı veya boyasız ağaçdan ma'mûl ve köylülerce müsta'mel yol arabası ve kızak
Kaba süpürge ve hasır sepet "kuş"
14-Taşlar ve Taş ve Toprak Ma'mûlâtı
Yontulmamış veya bir sûret-i basîtede yontulmuş âdî yapı taşları
Kaba kumla mahlût ufak çakıl taşı ve kum ve çakıl
Çakmak taşı
Kaldırım ve sâ'ire için kaldırım taşı ve kapak taşı
Âdî kireç
Kesilip yontulmuş, desterelenmiş, perdaht ve nakr edilmiş veya sâ'ir sûretle işlenmiş âdî taş ma'mûlâtı

Biley taşı
Değirmen taşı
Sırlı, sırsız, kabartmalı veya kabartmasız âdî çanak çömlek
15-Evrâk-ı Matbu'a
Bulgaristan'da ve Rumeli-i Şarkî'de elsine-i muhtelifede tab' edilmiş veya litoğrafya ile basılmış kitâblar ile sâlnâme ve takvîm ve i'lânât-ı ticâriye
16-İpek ve Yün ve Sâ'ir Mevadd-i Lîfiye
İpek Kozası
Ham ipek ve ipek kırığı ve kamçıbaşı
Yıkanmış ve yıkanmamış keçi kılı
Hinzır kılı
Zıkr-isebkat etmeyen ham hayvan tüyleriyle kılları
17-Ma'deniyât
Bakır hurdası
Teymur hurdası
18-Ham Deriler
Yaş veya tuzlu mevâşî-i kebîre derileri
Koyun keçi kuzu oğlak ham derileri
Tavşan, tilki, yaban kedisi, kurd ham derileri ve kürkçülükde müsta'mel olub zıkr edilmeyen sâ'ir deriler
19-Ma'den Suları
Meriçleri ma'den suyu
İhtar: derûnlarında ma'den suları bulunan şişeler menşe' şehâdetnâmesi olmadığı takdîrde ber-mûceb-i mukâvele resme tâbî'dir meğerki idhâl eden kimsenin iktizâ eden gümrük mu'âmelâtını îfâ ederek i'âde-i ihrâc etmek hakkını muhâfaza eyleye
20-Sakatlar İle Kırıntı ve Sâ'ire
Kepek ve yarma
Hayvan beslemeye mahsûs posalar
Tuzlu veya kuru bağırsak
Ham hâlinde kemik ve hayvan tırnağı ve boynuz

Tablo-4: İtilafnâmenin üç numaralı eki²².

²² BOA, A. DVN. MKL, nr. 46/7, s. 20-24.

Bulgaristan Ürünlerinden Gümrük Vergisinden Muaf Olarak Menşe' Şehâdetnâmesiyle Osmanlı Ülkesine/Vilayetlerine İdhâl Edilecek Olan Ürünlerini Gösterir Cetvel
1-Canlı Hayvan
Boğa
Öküz ve manda
İnek, malak, yavru, öküz ve tosun
Düve, manda düvesi, dana
Koç, koyun, dişi koyun, kuzu
Keçi ve oğlak
Canavar ve canavar yavrusu
2- Hubûbât
Kabuğu soyulmuş pirinç
3-Meyveler
Erik ve sâ'ir kurutulmuş meyveler
Erik merbası ve erik pestili
4-Meşrûbât-ı Ku'ûliye
Her nev' sirke
5-Şeker ve Şekerlemeler
Toz hâlinde dört köşe küçük tahta şeklinde (tablet) ve gülle hâlinde tasfiye olunmuş şeker
Şekerin hîn-i tasfiyesinde kalan tortu
Akîde kabîlinden olub "bonbon" denilen şeker envâ'i ile bâdem şekeri ve reçeller
Şekerle yapılmış şerbet
6-Mahrûkât
Ma'den kömürü
7-Sabun ve İtriyat
Âdî çamaşır sabunu
Kokulu veya kokusuz tuvalet sabunları
Her nev' itriyat her nev' kokulu sular ve kozmetik müstahzarâtı
8- Müstahzarât-ı Kimyeviye
Kimyevî kibrit
Yazı mürekkebi
Siyah kundura boyasıyla deri ve kunduraları yağlamağa ve boyamağa mahsûs Müstahzarât-ı sâ'ire

Mühür mumu
9-Toprak Ma'mûlâtıyla Eşyâ-yı Züccâkiye
Dolu veya içi boş âdî tuğlalar ve ateş tuğlası
Pişmiş topraktan ma'mûl ve renkli veya renksiz boru
Beyaz ve bir veyahud müte'addid renkli kabartmalı ve kabartmasız çini soba ve soba aksâmı
Sâde veya işlenmiş beyaz yahud yalnız bir renkli âdî camdan ma'mûl eşyâ
Siyah şişe
Camdan bilezik ve boncuk
10- Ağaç ve Ağaç Ma'mûlâtı, Fırçaçı Ma'mûlâtı
Ham balta ile işlenmiş destere ile biçilmiş veyahud rendelenmiş kütük ve küçük tahta ve lata veyahud yaprak hâlinde olarak inşaâtta ve sanâyi'de müsta'mel her nev' sert ve yumuşak kereste
Kapı, pencere, balkon, nerdibân, parke ve sâ'ire misillü takılmış veya takılmamış cilâli veya cilâsız boyalı veya boyasız oymalı veya oymasız olan âdî ma'denlerle mahlût veya gayr-i mahlût bulunan ebniye inşaâtına mahsûs âdî ağaç ma'mûlâtı
Domuz veya sâ'ir hayvanât kıllarından ma'mûl tahtaları perdahtlı perdahtsız fırçalar
11- Kağıt ve Mukavva
Sargılık kağıt
Büsbütün âdî mukavva
12- Teymur Bakır ve Pirinç Ma'mûlâtı
Samakof denilen çubuk hâlinde teymur
Teymur çivi
Na'
Ağaç saplı veya sapsız teymur ve çelik ma'mûlâtı
Sapları âdî ağaçdan teymurdan pirinçden perdahtlı veya perdahtsız boynuzdan ma'mûl teymur veya çelik bıçak takımı
Her Nev' Mıkras
Hâne ve bâ-husûs matbah edevâtı (kazgancı eşyâsı) bakır güğüm
Terâzi, uzan, çingirak, çan, küçük çan, musluk, havan, eğ ve hamur ile arabacılığa müte'allik tezyînât, üzengi, lüle, sigara tablası, iplik makarası, şam'dan, dükme, kapı ve pencere teferru'âtı gibi bakırdan veya pirinçten ve dökme veya torna ile yapılmış mevadd

13- Yün Ma'mûlâtı
Renkli veya renksiz ingiliz âdetince kırk numroluya kadar yün iplik
Aba ve şayak gibi sâfi veya sâ'ir mevadd-ı lîfiye ile mahlût yün mensûcâtı ile erkek ve kadın elbisesi için basılmış veya basılmamış sâ'ir zıkr-i sebkat etmeyen kumaşlar
Sâfi veya sâ'ir mevadd-ı lîfiye ile mahlût yün kuşak ve önlük
Basılmış veya basılmamış sofraya ve yatak örtüleri ve sâfi veya sâ'ir mevadd-ı lîfiye ile mahlût yün yastık
Her nev' halı: şark halıları, kilim ve çerkes halıları
Boyalı veya boyasız gaytan ve koşum takımı (dizgin ve sâ'ire) ve dizgin için püskül ve sâ'ir emsâli gibi sâfi veya sâ'ir mevadd-ı lîfiye ile karışık hatta ma'denî tel ve boncuk ile mahlût ve müzeyyen olan şeridci ve gaytancı eşyâsı
Çorab, eldiven, yelek, fanila, şal, don ve sâ'ire gibi sâfi yün veya sâ'ir mevadd-ı lîfiye ile mahlût çorabcı eşyâsı
Aba ve şayaktan ve mezkûr kırk beşinci kalemde muharrer mevadd meyânına dâhil olan sâ'ir kumaşlardan dikilmiş veyahud yalnız biçilmiş elbise
14- Pamuk ve Keten ve Kenevir ve Keçi Kılından Ma'mûlât
İngiliz âdetince 14 numro da dâhil olmak üzere bu numroya kadar kasarsız bükülmüş pamuk ipliği
Düz şatrahçlı kasarsız ağardılmış veya yalnız bir renkle boyanmış mensûcât-ı kutniye
Düz şatrahçlı damaskolu kasarsız kasarlı ve boyalı veya boyalı ipekle mensûc keten ve kenevir mensûcât
Kanaviçe halı çuval hegbe kolan kibre ve sâ'ire gibi keçi kılından ma'mûlât
İp ve kenevirden iççiliğe müte'allik sâ'ir ma'mûlât
15- Araba
Askısız araba (Talika)

Tablo-5: İtilafnâmenin dört numaralı eki²³.

Yukarıdaki iki tabloyu incelediğimizde menşe belgelerine gerek olmayan emtialar: canlı hayvan, hayvanâtdan müstahsel mevadd-ı gıdâ'iyeye, hubûbât bakliye patates ve mathûnâtı, meyveler ve sebzeler ve sâ'ire nebâtât ve tohumlar, züyût-ı gıdâ'iyeye, mahrûkât, mevadd-ı bâğ'iye, usârât-ı nebâtiye, mevadd-ı ispençâriye, kaba yağlar ve şuhûm, mumlar, züyût-ı tayâre, kafes ve emsâli i'mâline mahsûs kereste ve mevadd ve ağaç ma'mûlâtı ve sepetçi eşyâsı, taşlar ve taş ve toprak ma'mûlâtı, evrâk-ı matbu'a, ipek ve yün ve sâ'ir mevadd-ı lîfiye, ma'deniyât, ham deriler, ma'den suları, sakatlar ile kırıntı ve

²³ BOA, A. DVN. MKL, nr. 46/7, s. 25-28.

sâ'ire adı altında yirmi bir kalemden tespit edilmiştir. Bu belgeye sahip olması gereken mallar ise: canlı hayvan, hubûbât, meyveler, meşrûbât-ı ku'ûliye, şeker ve şekerlemeler, mahrûkât, sabun ve itriyat, Müstahzarât-ı kimyeviye, toprak ma'mûlâtıyla eşyâ-yı züccâciye, ağaç ve ağaç ma'mûlâtı, fırçaçı ma'mûlâtı, kâğıt ve mukavva, teymur bakır ve piriç ma'mûlâtı, yün ma'mûlâtı, pamuk ve keten ve kenevir ve keçi kılından ma'mûlât, araba olarak toplam on beş kalemdir.

Tablolardaki ürünler incelendiğinde Bulgaristan Emâreti'nin ürettiği malları Osmanlı Devleti'nin ürettikleriyle karşılaştırma olanağı bulmaktayız. Bu ticaretle ise menşe belgesine sahip olması gereken malların gerekmenlere göre daha az olduğu görülmektedir. Bunlardan canlı hayvanlar cinslerine göre menşe belgesi istenenler ve istenmeyenler olarak ikiye ayrılmıştır. Osmanlı Devleti'nde olmayan ve Bulgaristan Emâreti'nde üretilen ürünler de bu tablolardan tespit edilebilmektedir ki bunlardan bazıları; jambon, domuz sucuğu, domuz yağı, domuz kılı, domuz ve domuz yavrusu gibi İslâm Dini'nde tüketilmesi yasak olan ürünler, İngiliz usulü iplikler, sabunlar, tuvalet sabunları, kibrit ayakkabı boyası gibi ürünlerdir. Tabloda "*Meşrûbât-ı Kü'ûliye*" ismiyle geçen ve alkol, ispirto anlamındaki bölüme her çeşit sirkenin yazılmış olması dikkati çekmektedir.

Gerek Osmanlı Devleti'nin gerekse Bulgaristan Emâreti'nin ürünlerindeki muafiyetin menşe belgeleri olan ve olmayan olarak hangi sebeplerle ayrıldığı noktasında bir bilgiye ulaşamadık.

İtilafnâmenin ikinci maddesi; Osmanlı ve Bulgaristan ürünlerinden olup beş, altı, yedi, sekiz dokuz ve on numaralı eklerde bahsedilen emtia ihraç edildiğinde adı geçen eklerde belirtilen gümrük rüsumuyla "*Aksîs*"²⁴ ve "*Oktruva*"²⁵ vergilerine tâbi olacaktır. Söz konusu mallar ticaretle en çok gözetilen ülkenizin verilen benzer malı hakkında yürürlükte olan gümrük vergisine tabi olup, icrâ edilen veya edilecek olan her türlü indirimden de yararlanacaklardır demektedir.

Söz konusu bu altı eki tek tek inceleyecek olursak ilk olarak Osmanlı Devleti'nde üretilen mallardan Bulgaristan ve Rumeli-i Şarkî'ye gönderilenlerin normalde alınan vergi oranı olan %8 değil indirimli vergiye tabi olacağı belirtilmiştir. Her yüz kilosunda dört franktan dört yüz franka kadar değişen gümrüğün alındığı bu kısımda en az gümrük, yüz kilosundan dört frank gümrük vergisinin alındığı çuval ve sandıklarda bulunan çamaşır sabunları ve yine çamaşır yıkamada kullanılan soda ve çamaşır tuzudur. En fazla gümrük vergisi

²⁴ Aksîs Vergisi: İngilizce *excise* kelimesinden alınmış olup tüketim vergisi anlamına gelmektedir.

²⁵ Oktruva vergisi: Şehir ve kasabalara ticaret maksadıyla getirilen eşyadan alınan vergidir. Bu vergi, Osmanlı Devleti'nde "duhuliyeye resmi" adı altında alınmıştır. bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.2, Milli Eğitim Bakanlığı, Yayınları, İstanbul 1993, s.724-725.

ise; her yüz kilosundan dört yüz frank alınan kuzu ve doğar doğmaz kesilen kuzuların işlenmiş ve boyanmamış astrakan tabir olunan âlâ cins derilerden alınmaktaydı. Aşağıdaki tabloda normal gümrük vergisinden daha az verginin alındığı ürünleri ve her yüz kilogramından ne kadar vergi alındığına dair bilgileri görebilmekteyiz.

Osmanlı Ülkesinden Bulgaristan ve Şarki Rumeli'ye İndirimli Gümrükle Satılacak Ürünleri Gösterir Tarife Cetveli			
Esâmî-i Eşyâ	Beher Yüz Kiloda Resm Gümrüğü (Frank)	Bulgaristan ta'rif-i Esâsiyesi Numrosu	Sıra Numrosu
Dâhilen hiçbir taraf derûnunda olmamak üzere çuval veya sandıklara mevzû' bulunan ve talk ile mahlût olmayan çamaşır sabunları ile çamaşır yıkamakda müsta'mel soda ve çamaşır (boğada) tuzu	4	134. Kalemden	1
Ham Deriler:	8	293	2
a. Yaş ve tuzlanmış veya tuzlanmamış mevâşî-i kebîre derileri	10		
	20		
b. Kuru tuzlanmış veya tuzlanmamış mevâşî-i kebîre derileri	11		
	60		
c. Kuzu derileri			
d. Koyun ve keçi derileri			
e. Zikr-i sebkât etmeyen sâ'ir deriler			
Boyasız ve nim işlenmiş koyun ve keçi derileri, meşin, sahtiyân	24	294. Kalemden	3
Dizgin, üzengi kayışı, eğer kolonu, koşum takımı, âdî eğer takımı gibi kabaca işlenmiş derilerden ma'mûl sarrâc ve semercilik eşyâsı	27,50	295. Kalemden	4

Bâlâda üçüncü sıra numrosunda mukayyed iki yüz doksan dördüncü kalemde muharrer koyun ve keçi derilerinden ma'mûl haffâf işi kundura	35	297. Kalemde	5
Kamçı, kuşak, kese, kemer, kın, körük, nârgüle marpucu gibi mevâşî-i kebîre ve koyun ve keçi derilerinden ma'mûl eşyâ-yı sarrâciye	40	302. Kalemde	6
Dikilmek üzere sâdece ihzâr edilmiş ve fakat biçilmemiş kürkler:			7
Evvelâ âdî Derilerden:			
a- Kuzu, koyun ve keçi derisinden	40		
b- Boyanmamış ve başka sûretle ihzâr edilmemiş a'lâ cins derilere taklîd edilmemiş olan tavşan derilerinden	60	305	
c- Tilki derilerinden	100		
d- Zikr-i sebkâ etmeyen diğer âdî derilerden	200		
Sâniyen kuzu ve doğar doğmaz kesilen kuzuların işlenmiş ve boyanmamış astrakan ta'bîr olunur a'lâ cins deriler	400		
Sâ'ir âdî derilerle karışık olmayan kuzu ve koyun derilerinden kürkler	60	306. Kalemde	8
Solak ta'bîr olunur kasarsız ve boyanmamış pamuk ipliği İngiliz âdetince 14 numro dahi dâhil olduğu hâlde bu numroya kadar olanları	13,50	358. Kalemde	9

Kıvrak ta'bîr olunur kasarsız bükülmüş ve boyanmamış pamuk ipliği İngiliz âdetince 14 numro dahi dâhilinde olduğu hâlde bu numroya kadar olanları	10,50	359. Kalemnden	10
---	-------	----------------	----

Tablo-6: İtilafnâmenin beş numaralı eki²⁶.

Altı numaralı tabloda gösterilen Osmanlı Devleti'nce üretilen mallardan ise eskiden hangi gümrük vergisi alınıyorsa o alınmaya devam edilecekti. Bu grupta her yüz kilosuna dört frankla en az vergi alınan ürün; fener, leğen ve lamba haznesi gibi tenekeden yapılan eşyalar olup her yüz kilosundan yüz frank alınan yazma tabir olunan çevrelerdir. Bu grupta Tokat basması, muhâcir bezi gibi kumaş türleri ağırlıktadır. Bir de istisna vardır ki o da Yurt dışından gelip Osmanlı Devleti'nde işlenmiş sarık ve namaz bezleri bu gruba girme-
mektedir.

Osmanlı Ülkesi/Vilayetleri Ürünlerinden Olup Bulgaristan ve Rumeli-i Şarkî'ye Gönderilen ve Gümrük Resmi Alınacak Olan ürünleri Gösterir Cetvel			
Esâmî-i Eşyâ	Beher Yüz Kilogram İçin Gümrük Resmi Frank (Lev)	Bulgaristan Esâs Ta'rifesi Numrosu	Sıra Numrosu
Ma'mûl tütün ve sigaraya mahsûs her nev' kağıd ile müretteb âdî mukavva kutular	25	286	1
Her nev' alaca ve kutni ve gezi ve hamakmaşı ve sâ'ire gibi sâfi pamuk veya ipek ile mahlût mensûcât-ı kutniye	38,50	3 6 7 . Kalemnden	2
Tokad basması denilen pamuk mensûcât	10,50	3 6 8 . Kalemnden	3
Muhâcir bezi ve ev bezi ta'bîr olunan pamuk mensûcât	55	3 6 9 . Kalemnden	4
Yazma ta'bîr olunan çevreler	100	370	5
Hamama mahsûs peştamal havlu ve sâ'ire gibi tüylü ve düz mensûcât	45	3 7 2 . Kalemnden	6

²⁶ BOA, A. DVN. MKL, nr. 46/7, s. 29-30.

Gayr-i mülevven beyaz, bir yâhud müte'addid renklerle boyanmış pamuk ipliğiyle mensûc sofra ve yatak örtüleri çarşaflar	55	3 7 2 . Kalemnden	7
Pamuk veya ipek ile işlenmiş veya işlenmemiş sarık ve usluk (namaz bezi) ve altıparmak ve trablus denilen sâfi veya mahlû pamuk kuşaklar 373'üncü kaleme â'id ihtar: memâlik-i ecnebiyeden vürûd etmiş olan mensûcât üzerine memâlik-i şâhânede işlenmiş sarık ve usluklar (namaz bezi) işbu kalem ahkâmına tâbi' olmayacaktır.	65	3 7 3 . Kalemnden	8
Kûlah ve kese ve uzun ve kısa çorab	60	3 7 4 . Kalemnden	9
İpek ve ma'denî tel ile mahlût pamuk şerid ve ince gaytan	195	3 7 5 . Kalemnden	10
Mefrûşâta mahsûs sâfi veya ipek ile veyâhud ma'denî tellerle mahlût ve pamuk, püskül, saçak ve perde bağı	60	3 7 5 . Kalemnden	11
Hamama mahsûs dikilmiş tüylü (bornos, kese ve sâ'ire)	75	4 0 6 . Kalemnden	12
Sâfi veya mahlût ipekden i'mâl edilmiş ve ipek veya ma'denî tel ile işlenmiş ve dikilmiş yâhud yalnız biçilmiş atlas ve piloşlu esvâb	Bu Eşyâ Hangi Kalemnden İ'mâl Olunmuş İse O Kumaşın Mukâveleli Ta'rife Mûcebince Tâbi' Olduğu Rüsûm	4 0 9 . Kalemnden	13
Sarraçlık tezyînâtı fener ve leğen ve lamba hazînesi gibi teneke ma'mûlâtı	4	4 7 3 . Kalemnden	14

Tablo-7: İtilafnâmenin altı numaralı eki²⁷.

²⁷ BOA, A. DVN. MKL, nr. 46/7, s. 31-32.

Bundan sonraki ekte ise Bulgaristan'da üretilip %8 gümrük vergisi ile Osmanlı Devleti'ne girecek olan ürünler sıralanmıştır ki aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere on iki kalem ürünün dokuzu hububat ve bunlardan elde edilen unlardır.

Osmanlı Devleti'ne Girişinde Yüzde Sekiz Gümrük Vergisi Alınacak Olan Bulgaristan Emâreti Ürünlerini Gösterir Cetvel	
Esâmî-i Eşyâ	Sıra Numrosu
Sert Buğday	1
Yumuşak Buğday	2
Çavdar	3
Kızılca Buğday	4
Kokoroz (Mısır Buğdayı)	5
Arpa	6
Alef	7
Darı	8
Bâlâda zikr olunan hubûbâtdan müstahsil dakik	9
Nim işlenmiş boyasız koyun ve keçi derileri: meşin ve sahtiyân	10
Dizgin üzengi kayışı eğer kolanı koşum takımı âdî eğer gibi kabaca işlenmiş derilerden ma'mûl sarrac ve semercilik eşyâsı	11
Bâlâdaki onuncu numroda zikr olunan koyun ve keçi derilerinden ma'mûl haffâf işi kundura	12

Tablo-8: İtilafnâmenin yedi numaralı eki²⁸.

Sekiz numaralı ekte verilen Bulgaristan Emâreti'nce üretilen mallardan ise eskiden hangi gümrük vergisi alınıyorsa o alınmaya devam edilecekti. Burada sadece siyah sacdan imal edilmiş soba bulunup %2,62 gümrüğe tâbi olacaktı.

Bulgaristan Ürünü Olup Osmanlı Ülkesi/Vilayetlerine Gönderildiğinde Gümrük Vergisi Alınacak Olan Ürünleri Gösterir Cetvel		
Esâmî-i Eşyâ	Râyici Üzerinden İstifâ Olunacak resm-i Gümrük	Sıra Numrosu

²⁸ BOA, A. DVN. MKL, nr. 46/7, s. 33.

Siyah sacdan ma'mûl soba	Yüzde 2,62	1
-----------------------------------	------------	---

Tablo-9: İtilafnâmenin sekiz numaralı eki²⁹.

Dokuz numaralı ekte ise Bulgaristan ve Rumeli-i Şarkî'ye girişte gümrük resminden muaf olup her yüz kilogramında frank hesabıyla Oktruva ve Aksîs vergileri alınacak olan Osmanlı Devleti ürünleri yazılmıştır. Her yüz kilogramından on yedi ila kırk dört frank arasında Oktruva ve Aksîs vergisine tabi bu ürünler tatlılardan oluşmaktaydı. Bunlar arasında; Râhat-ı hulkum³⁰, reçel, şeker, pekmez helvası gibi ürünler bulunmaktadır.

Gümrük Resminden Muaf Olup Bulgaristan'a ve Rumeli-i Şarkî'ye Gönderildiklerinde Aksîs ve Oktruva Vergilerine Tâbi Tutulacak Olan Osmanlı Ürünlerini Gösterir Cetvel			
Esâmî-i Eşyâ	Beher Yüz Kilogramda Alınacak Âksîs ve Oktruva Frank	Bulgaristan Esâs Ta'rifesi Numrosu	Sıra Numrosu
Reçel	44	109. Kalemnden	1
Şeker, badem şekeri ve şekerleme meyve (Galase)	44	110. Kalemnden	2
Her Nev' Rahat-ı hulkum	35	111. Kalemnden	3
a- Pekmez Helvası	17	112	4
b- Pekmez helvası müstesnâ ve koz helvası dâhil olmak üzere her nev' helva	28		

Tablo-10: İtilafnâmenin dokuz numaralı eki³¹.

Bulgaristan ve Rumeli-i Şarkî'ye gönderilen ve her yüz kilogramda yirmi dört-otuz altı frank arasında vergi alınacak olan zeytin, susam, ceviz ve haşhaş

²⁹ BOA, A. DVN. MKL, nr. 46/7, s. 34.

³⁰ Rahat-ı hulkum ya da Rahatü'l-hulkum, boğazı rahat ettiren şey manasına gelip lokum anlamındadır. bk. *Kubbealtı Lügati Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Yay. Haz. Kerim Can Bayar, Milliyet Yayınları, İstanbul 2011, s. 1011.

³¹ BOA, A. DVN. MKL, nr. 46/7, s. 35.

yağlarıyla her çeşit kuru üzüm ise on numaralı ekte belirtilmiş olup aşağıdaki tabloda verecekleri vergi gösterilmektedir.

Bulgaristan İle Rumeli-i Şarkî'ye Hîn-i İdhâllerinde Âtîde Zikr ve Ta'dâd Olunan Yekûnî Resimleri Te'diye Edecek Olan Mahsûlât-ı Osmâniye Cedveli			
Esâmî-i Eşyâ	Beher Yüz Kiloda Resm Gümrüğü (Frank)	Bulgaristan ve Esâs Ta'rifesi Numrosu	Sıra Numrosu
Zeytin, Susam, Ceviz ve Haşhaş Yağları:	24	121 ve 122 ve 123 ve 124'den	1
a- Hacm-i isti'âbiyesi on kilogram ve ondan fazla fıçı ve destilere ve sâ'ir kablara mevzû olanlardan	34		
b- hacm-i isti'âbiyesi on kilogramdan aşağı şişelere ve Ufak sâ'ir kablara mevzû olanlardan (ihtar- işbu rüsûm-ı gümrük aksîs ve oktruva yekûnunu hâvîdir)			
Her nev' kuru üzüm (İhtar- Bu kalem Aksîs resmi istifâ olduğundan işbu resm-i gümrük ve oktruva yekûnunu hâvîdir)	36	61	2

Tablo-11: İtilafnâmenin on numaralı eki³².

İtilafnâmenin üçüncü maddesi yukarıda belirttiğimiz on ekte adı geçmeyen mallar da en uygun gümrük vergilerine tabi olacakları, bununla birlikte taraflar bu eklerde adı geçmeyen malları ticareti kolaylaştırmak için ilâve

³² Aynı belge, s. 36.

ekler yayımlayabileceklerdir demektedir³³. Dördüncü maddede tuz, tütün ve her çeşit alkollü içkinin mevcut gümrük usulüne tabi olacağı belirtilmiştir³⁴. Beşinci madde her iki tarafın birbirine göndereceği malları koydukları çuval, fıçı, şişe, örtü vb. malzemelerin gümrük vergisinden muaf olduğunu belirtir³⁵. Altıncı maddede Osmanlı ürünlerinin Bulgaristan Emâreti'nde transit vergisinden muaf olduğu hatırlatılarak Bulgaristan ürünlerinin de Osmanlı Devleti sınırlarından girdiğinde bunlardan ne transit vergisi ne de buna benzer başka bir verginin alınmayacağı ifade edilmiştir. Ayrıca her iki tarafın ürünleri kara ya da deniz yoluyla bir limandan başka bir limana nakledildiklerinde yabancı ülkelere uygulanan en uygun vergi prosedüründen başka herhangi bir vergiye tabi tutulmayacakları da kayıt altına alınmıştır³⁶.

İtilafnâmenin yedinci maddesi liman ve demiryoluyla gelen malların aktarılması, antrepoya koyulması ve gümrük vergisinin teminat altına alınması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca kimyevî tahliller ve nakliye ile demiryolu üzerindeki muamelata, yükleme ve boşaltma muamelelerine ve verginin alınmasına ve kara ve deniz yoluyla yapılacak gümrük muamelelerine dair hususlarda her iki taraf ürünleri yine her iki tarafta yürürlükte olan en uygun muameleden faydalanılacağı ifade edilmiştir³⁷. Sekizinci maddede her iki taraf kaçak depoları yasaklayacaklar ve kendi bölgelerine kaçak şekilde ürün girmesini engellemek ve bunu yapanları caydırmak için uygun tedbirler alma noktasında birlikte hareket edeceklerdir. Bu doğrultuda kayıt işleriyle görevli diğer taraf memurlarına her türlü yardımda bulunulacak olup kendilerine gerekli olacak bilgiler maliye, zabita ve diğer memurlar vasıtasıyla verilecektir denilmektedir³⁸. Dokuzuncu maddede her iki tarafın gümrük vergisine tabi olan bir ürününün tüccar, fabrika sahibi, sanayici ya da bunların hizmetinde çalışan seyyahlar tarafından getirilen numunelerinden vergi alınmaması gerekliliği bahsedilen numunenin altı ay içinde satılmadan tekrar geri gönderilmesi şartıyla kabul edilmiştir³⁹.

Onuncu madde Bulgaristan Emâreti, Osmanlı Devleti'nden gelen tâze-kuru meyveler, balmumu, tahin, palamut, susam, kereste, küfe ve fıçıda zeytin, âdî sabun, baş yazmaları ve tâze-kuru, tuzlanmış ve tütsülenmiş balıklar, tâze veya kuru her çeşit sebzeler, keten pamuk yün ve ipekden imal edilen her çeşit dokumalardan "Aksîs" vergisi almayacaktır. Yine Osmanlı ürünlerinden olan reçeller, şekerler, şekerlemeler, şekerleme meyveleri ve her çeşit rahat-ı hulkum, pekmez helvası ve koz helvası da dâhil olmak üzere her çeşit

³³ Aynı belge, s. 1-2.

³⁴ Aynı belge, s. 2.

³⁵ Aynı yer.

³⁶ Aynı yer.

³⁷ Aynı belge, s. 2-3.

³⁸ Aynı belge, s. 3.

³⁹ Aynı yer.

helvalar Bulgaristan ve Rumeli-i Şarkî'de dokuz ve her çeşit bitkisel yağlar, her çeşit kuru üzüm on numaralı eklerde belirtilmiş vergileri vereceklerdir. Bulgar ürünlerinden olan tâze balık Osmanlı Devleti'nde eskiden olduğu gibi "Mîrî" vergiye tâbi tutulacağı gibi Osmanlı Devleti'nden giden tâze balık dahi Bulgaristan ile Rumeli-i Şarkî'de bu vergiye muâdil bir sayd-ı mâhî vergisine tâbi olacaktır⁴⁰. On birinci madde, Osmanlı malları şimdiki hâlde yerli mahsüller veyâ benzer mamül maddeler için alınan vergi müstesnâ olmak üzere Bulgaristan ve Rumeli-i Şarkî'de ne Oktruva rüsumu ne de gelişigüzel diğer başka vergi vermeyeceklerdir. Buna mukâbil, Bulgaristan ve Rumeli-i Şarkî ürünleri Osmanlı Devleti'ne geldiğinde şimdiki hâlde yerel ürünler için alınan vergilerden başka hiçbir vergi vermeyeceklerdir. Her iki taraf ürünleri için dâhili hiçbir yeni vergi ihdâs etmeyecek ve de vergi arttırımına gitmeyecek olup bir de yerel ürünler için mevcûd olan vergiler ileride kaldırılır veyâ indirime gidilirse bu ürünlerde de aynı usûl uygulanacaktır⁴¹. On ikinci maddede itilafnâmenin taraflarının bazı istisnalar hâriç ithalat veya transit ticarete herhangi bir yasaklama getirmeyecekleri belirtilmiş olup bu istisnalar ise; devlete ait inhisarlar, güvenlik ve savaş gereçleri, faydalı bitkiler ve baytarlık ve sıhhiye ile ilgili hususlardır⁴².

İtilafnâmenin on üçüncü maddesi demiryoluyla yapılan nakliyelerle ilgilidir. Bu tür nakliyelerde herhangi bir tarafın arazisinde kefâlet senedi göstermek zorunda olan ve bu sebepten ya da başka sebepten mühür altına alınmış bulunan ürün karşı taraf arasizine girdiğinde kesinlikle açılmayacak ve mühürler değiştirilmeyecektir. Ayrıca her iki tarafın gümrük muameleleri benzer kaidelere uygun düzenlenecek ve mümkün mertebe sadeleştirilecektir. Yeterli olacak kadar gümrük merkezleri tayin edilecek ve işler muntazam ve seri bir şekilde her iki tarafça yapılacaktır demektir⁴³. On dördüncü madde Osmanlı ve Bulgar ürünlerinden olup, bir ila on numaralı eklerde belirtilen mallar bu itilafnâmenin birinci ve ikinci maddelerinde açıklanan vergi muafiyet ve indiriminden yararlanabilmek için geldiği ülkeden doğrudan doğruya kara, demiryolu veya deniz yoluyla gönderilmelidir. Yabancı bir ülkeden getirilen ticaret malları, ilgili ülkenin antrepolarına yerleşmiş, transit ticaret sırasında karaya çıkartılmış ya da başka bir muameleye tâbi olmadığı takdirde gümrük muafiyeti ve indiriminden yararlanabileceği ifade etmektedir⁴⁴.

İtilafnâmenin en uzun içerikli maddesi on beşinci maddedir. Bu maddede özetle şu hususlar kaleme alınmıştır: Her iki tarafın ürünlerinden olup iki, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz ve on numaralı eklerde belirtilen ürünler on bir

⁴⁰ Aynı belge, s. 3-4.

⁴¹ Aynı belge, s. 4.

⁴² Aynı yer.

⁴³ Aynı belge, s. 4-5.

⁴⁴ Aynı belge, s. 5.

numaralı ekte gösterilen örnekteki gibi düzenlenmiş menşe şehâdetnâmesi⁴⁵ bulunan ürünler onlara özel farklı muameleye tabi tutulacaktır. Osmanlı Devleti ürünlerinden olup, beş, altı ve dokuz numaralı eklerde gösterilen ürünlerle zeytinyağları, âdî züccâciye eşyâsı, siyah şişeler, lamba şişeleri, taklit mücevherler ile kıymetsiz madenlerden üretilen eşyalar, bakır ve pirinçten eşyalar, hâlis ipekli veya ipekle kaplı işlemeli veya işlemez sofa ve yatak örtüleri şal ve ceyb mendilleri ile baş yemenileri ve boyun sargıları gibi ürünlerle, yedinci ve sekizinci eklerde belirtilen Bulgaristan eşyasıyla toz veya kalıp hâlinde şekerler ve her çeşit şekerlemeler, kozmetik ürünleri, kokulu sabunlar, çamaşır sabunları, halılar vb. ürünler için menşe belgeleri Osmanlı ve Bulgar gümrük memurları tarafından ürün sahibi fabrikanın idare memuru ya da müdürü tarafından verilen faturaların arkasına yazılacaktır. Bu maddede bahsedilmeyen ürünlerle iki dört ve on numaralı eklerde belirtilen ve yukarıda adı geçen eşyâlardan olmayan ürünlerin menşe belgeleri ürünü ihrâc eden kişinin faturasının üzerine yazılacaktır. Bunlardan başka faturaların imza ve mühürleri her iki taraftaki ticaret merkezlerinin olduğu yerdeki memurlar tarafından ücretsiz bir şekilde onaylanmalıdır. Limanlarda ve deniz kıyısındaki şehirlerde imzâ ve mühür işi yerel gümrük memurları tarafından ücretsiz yapılacaktır.

Faturalarda taşımakta kullanılan sandık, balya, çuval vb. malzemenin marka, numaralarıyla ürünün cinsiyi kıyye, kilogram, litre, metre vb. cinsinden miktarı, isim ve unvânları, fabrika işaretleri açık bir şekilde belirtilecektir. Her iki tarafın gümrük memurları faturaların yalnız asılları üzerinden işlem yapacak olup ikinci nüshaları kabul edilmeyecektir. Ayrıca faturalarda veya menşe belgelerinde ticari üründe menşesine ya da sağlığa aykırı bir durum görülürse bu durumda gümrük dairelerinin faturalar ve menşe belgelerinin beyan edilen ürünle örtüşüp örtüşmediğini kontrol etmeleri gerekmektedir. Eğer inceleme sonucunda mezkûr fatura ve menşe belgelerinde Osmanlı ve Bulgar ürünleri yerine kısmen veya tamamen yabancı ülke ürünü olduğu ya da bu faturalar ile menşe belgelerinin sahte oldukları tespit edilirse gerek o ürün gerekse sahipleri hakkında yürürlükte olan gümrük kanunu uyarınca ceza verilecektir. Eğer bir ticârethânenin böyle bir sahtekârlık yaparsa bağlı olduğu tarafa gerekli bilgiler verilecektir. On beşinci maddenin son kısmında ise Osmanlı Devleti'nde Bulgaristan ve Rumeli-i Şarkî ve Bulgarsitan ile Rumeli-i Şarkî'de ise Osmanlı menşe belgeleri damga ve kaydiye vergileriyle diğer bütün masraflardan muaf tutulacakları ifade edilmiştir⁴⁶.

On altıncı madde şirketlerle ilgili olup şu hususlar dile getirilmektedir: İki taraftan birinin memleketinde ikâmetgâhları olup kurulan hisseli (anonim) şirketlerle diğer ticâret, sanâyi, mâliye ve sigorta şirketleri gerek davacı gerekse davalı sıfatlarıyla yerel mahkemeye çıkabileceklerdir. Bu şirketler diğer

⁴⁵ İlgili menşe şehâdetnâmesi için bk. Ek-1.

⁴⁶ Aynı belge, s. 5-7.

tarafıta şube veya acente açmayı arzu ettikleri takdirde yerel kanunlara uymak zorundadırlar. Osmanlı Bankası ve Bulgar Millî Bankası yerel hükümlere uygun hareket etmek kaydıyla İstanbul ve Sofya'da birer şube açabileceklerdir. On yedinci madde; iki taraftan birinin ülkesinde kurulan ticâret odaları ticareti arttırmak için için diğer taraf ülkesinde ticâret ve sanâyi müzeleri açma hakkına sahip olacaklarını belirtmektedir⁴⁷. İtilafnâmenin on sekizinci maddesinde; aralarında herhangi bir itilaf husûle gelinceye kadar her iki taraf halkı fabrika ve ticâret markalarına dair hususlarda yerel hakın sahip olduğu haklara mazhar olacaklar fakat yerel kanunlara uygun hareket edeceklerdir ifadeleri yer almaktadır⁴⁸. İtilafnâmenin on dokuzuncu maddesi değerli madenlerle ilgili olup şu hususlara yer vermektedir: Her iki tarafın birinin ülkesinden ithal olunan altın, gümüş, platin ve diğer kıymetli madenlerden yapılmış kuyumcu mücevherleri diğerinin ülkesinde yerel kanunlar uyarınca yerli mücevherler hakkında yürürlükte olan kontrol usûlünden başka bir usûle tâbi tutulmayacaklardır⁴⁹.

İtilafnâmenin yirminci maddesinde; taraflar işbu itilafnâmenin akdi vesîlesiyle imtiyâzlı ticârete ve bu imtiyaza dâhil olan araziye ve seyr-i sefâine ait meselelerin düzenlenmesinin faydalı olacağı kanaatinde olduklarından, on iki, on üç ve on dört numaralı eklerde dercedilen hükümleri kararlaştırmışlardır ifadeleri yer almaktadır. Maddede bahsedilen eklere sırayla bakmak gerekirse; On ikinci ek "*Nevâhî-i Mütecâvire Beynindeki Münâkalât ve Mu'âmelât-ı Ticâriyeye Gösterilecek Mûsâ'adât-ı Mahsûsa*" başlığını taşımaktadır. Civar kazalarındaki günlük ticaretin kolaylaştırılması için her iki taraf şu hususlarda mutabık kalmışlardır. Öncelikle bu ticaret için yapılacak nakliye işinde bir taraftan diğer tarafa geçerken her türlü gümrük vergisi ve gelişigüzel başka vergilerden karşılıklı muaf olunacak ürünler belirlenmiştir. Demiryoluyla yapılan nakliyat ise bu muafiyetin dışında tutulmuştur. Buna göre muafiyete mahsus ürünler:

- A) Her defasında beş yüz kuruşa kadar her çeşit hubûbât ve unlar.
- B) Yolcuların, kayıkçıların, arabacıların ve amelenin çamaşır, elbise, yol eşyâsi, alet-edevatları gibi şahsi eşyaları.
- C) Şahıs ve eşyâ naklinde kullanılan arabalar, el arabaları, sepetler ve buna benzer diğer nakliye arabaları ve yük hayvânları.
- D) İki taraf halkından olup diğer tarafın arâzisinde ikâmetgah inşa eden şahıslar tarafından getirilen ev eşyaları (iki taraf halkından olup diğer tarafta nikâhlanan nişanlıların veya yeni izdivaç etmiş kişilerin çeyizleri de aynı vergi muafiyetine tabi olacaktır).

⁴⁷ Aynı belge, s. 7.

⁴⁸ Aynı yer.

⁴⁹ Aynı belge, s. 7-8.

- E) Çevre nahiyelerin halkı zirai mahsullerini, mesela hubûbât ve diğer ziraat ve çift mahsullerini, kireç, meşrûbât ve diğer içecekleri ve ve sınır ticareti muamelatına dair çeşitli eşyâyı civâr memlekete nakletmek için kullanılmış olan ve boş olarak aynı tarik ile iâde olunan çuval ve kaplar.
- F) Kış mevsiminde bir memleketden diğer memlekete kuru ot ile beslenmek veya otlatmak üzere sevk edilen hayvanlarla ile bu hayvanlardan elde edilenler.

İkinci olarak gümrük vergisiyle ithâl olunan ürünlerin bu muafiyetten yararlanabilmesi için yerel memurlar tarafından verilen bir şehâdetnâme ile berâber gönderilmeleri ve bu belgenin geçtiği gümrükler tarafından tasdik olunmuş olması ve ürünlerin hakikaten çevre kazâlardan geldiğinin açık bir şekilde ifade edilmiş olması gerekmektedir. Bu şekildeki belgeye sahip olan ürünler diğer tarafta herhangi bir damga vergisi ya da başka bir tür vergiye tabi tutulmayacaklardır.

Üçüncü olarak çevre kazalar ahâlisi nâhiye memurları tarafından verilmiş ve gümrük memurları tarafından vize edilmiş geçerli pasavani⁵⁰ hâmil işler taraf-ı diğer arâzisinde serbestçe seyâhat edebileceklerdir. Bu pasavanlar on beş gün için geçerli olacaklardır⁵¹.

İtilafnâmenin on üçüncü eki ise “*Hatt-ı İmtiyâz Civârında Kâ'in Emlâk-ı Muhtelite Hakkında İttihâz Olunacak Husûs*” hakkında düzenlenmiştir.

İmtiyaz hattı yöre sakinlerinin evlerini bir tarafta arazilerini diğer taraf ülkesinde bıraktığı zaman bu emlâk ile arâzî “*Emlâk-ı Mütecâvire-i Muhtelite*” şeklinde isimlendirilmiştir.

Bu karışmış emlakın ekilmesi ve işletilmesi için her iki taraf şu hususlara dikkat etmelidir:

Birinci olarak- İmtiyaz hattı civârında sâkin olup bu hattın diğer tarafında emlakı bulunan her fert her sene gümrük vergisinin ödendiğine dair tahsildar tarafından verilen makbuzu ve bu emlâkin kâin olduğu karye veya nâhiye memurları tarafından verilmiş şehâdetnâmeyi ibraza mecburdur.

Bu şehâdetnâmede şu unsurlar olmalıdır:

- A- Bu emlakın kullanım şekli.
- B- Emlakın genişliği ve çeşidi. Tarla, çayır, bataklık, orman, baraka, hâne, kulûbe ve saire gibi.

⁵⁰ Pasavan: Sınırdış iki ülke arasında seyahat edenlere verilen belgeye verilen isimdir. bk. Nalan Turna, “Osmanlı İstanbul’unda İç Pasaport: Mürûr Tezkeresi”, *II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu 27 Mayıs – 29 Mayıs 2014*, İstanbul 2014, s. 390.

⁵¹ BOA, A. DVN. MKL, nr. 46/7, s. 38-39.

İkinci olarak- Bu şehâdetnâme gümrükte bir deftere kaydedilip ilgili şahsa bir “Yol Tezkeresi” verilir ve bu tezkerede şehâdetnâmenin muhteviyâtı belirtilir.

Çevre nâhiye tarafından verilmiş şehâdetnâme ile yol tezkeresi bir sene müddetle geçerlidir. Bunlar parasız verilir ve her türlü vergi ve masraftan muaftır.

Mülk sâhibi veya çiftçi yol tezkeresini kaybettiğinde gümrük tarafından parasız olarak bir nüshası kendisine hazırlanıp verilir.

Üçüncü olarak- Karma emlak sâhipleri veya çiftçileri ellerinde yol tezkereleri bulunduğu hâlde serbestçe geçmeye ve aşağıda gösterilen ürünleri her türlü vergiden muâf olarak ve gelişigüzel başka herhangi bir vergiye tâbi tutulmayarak getirip götürebileceklerdir. Bu ürünler şunlardır:

- A- Her çeşit ziraat aletleriyle arâzîlerini korumaya mahsus aletler.
- B- Hubûbat, kuru, ot, saman, odun, sebzevât vesâire gibi mahsuller (bunların çevredeki karma arazide yetişmiş olması şartdır ve tütün hariçtir).
- C- Çevredeki karma arazinin mutasarrıf veya çiftçilerinin yiyecekleri gıda maddeleri.
- D- Karma araziye mahsus gübre ve tohum.
- E- Karma arazide yapılacak binalar için kullanılacak inşaat malzemesi.
- F- Karma arazinin ekilmesinde kullanılan hayvanlarla nahiyelerin otlaklarına sevk edilen veya karma araziden birinde yetiştirilmek üzere gönderilen hayvanlar.

Bu hayvanlar hakkında şurası kararlaştırılmıştır ki; gerek ihrâcât ve gerek ithâlât yapanlar her iki tarafın gümrük memurlarına, köy veya nâhiye memurları tarafından hayvanların adet ve şekillerini içeren bir belge ibrazına mecburdurlar. İşbu bilgi gümrük defterlerine ve gümrük tarafından verilen yol tezkeresine kaydolunacaktır.

Dördüncü olarak- Karma arazinin her anında kullanılmak üzere ithâl olunan hayvanları iki ay zarfında geldikleri yere geri göndermek lazımdır. Otlatmak için sevk edilen veya yetiştirilmek üzere gönderilen hayvanların îade edilmesi için en uzun süre on iki ayı aşamayacaktır.

Beşinci olarak- Tarlalarını ekmek veya hayvanlarını nahiye meralarında ya da özel meralarda otlatmak üzere her gün hayvanlarıyla berâber imtiyazlı hattan geçen karma arazi mutasarrıf veya çiftçileri gümrük yerlerinde isbât-ı vücûd etmek zorunda değildirler. Bunlar imtiyazlı hattan doğrudan doğruya

geçebilirler. Ancak, dâimâ yol tezkerelerini imtiyazlı hattı korumakla görevli gümrük kolcularına ve diğer memurlara ibrâz için üzerlerinde bulundurmaları gerekmektedir.

Altıncı olarak- Tenâsül-i ırk ile hâsıl olan hayvanların karma arazide buldukları müddet zarfında elde edilen hayvansal ürünler – keyfiyet ve kemi-yetçe- ithâl edilen hayvanlarla uygun oldukları takdirde yol tezkeresiyle nakl ya da ihrâç olunabilirler.

Yedinci olarak- Otlatma mevsiminde gerek sürünün bir kısmında ve gerek nahije veya çevre köylerde salgın hastalık meydana çıkarsa hayvanların diğer memlekete geri dönmesi men edilecektir. Yalnız bitkinin azlığı ve havanın uygunsuzluğu gibi acil durumlar istisna teşkil etmektedir. Bu gibi durumlarda hastalığa henüz tutulmamış hayvanlar gerekli tedbirler alındıktan sonra sonra îade edilebilecektir.

Sekizinci olarak- Karma arazilerin ekilmesi için ithâl olunan veya mera-ya sevk edilen hayvanlar yerli hayvanlardan ayrı tutulmayacaklar.

Dokuzuncu olarak- Bir yol tezkeresinde zikredilen ve arazinin ekilmesi, otlatmak ya da yetiştirilmek maksadıyla ithâl olunan herhangi cins bir hayvan telef veya kaybolur veyahut çalınırsa sâhibi yerel memurlar marifetiyle yol tezkeresine olayı işlettirmeye mecbur olacaktır.

Onuncu olarak- Karma ormanların işletilmesine yerlilere gösterilen aynı şartlarla diğer tarafa da müsâade edilecek ve bu ormanlarher iki tarafta yürür-lükte olan kanunlar çerçevesinde idâre olunacaktır.

On birinci olarak- Karma arazi mutasarrıfları arazi veya bina gibi nakle-dilemeyen varlıkları için vergiye tâbi tutulacaklardır. Bundan başka şurası da vardır ki bunların büyük ve küçük hayvanları on iki ay olan son geri dönüş zamanlarını geçirdiklerinde diğer taraf arâzisinde herhangi bir vergiye tâbi tutulmayacaklardır.

On ikinci olarak- Her iki tarafın çevre nahije memurları karma arazi sâ-hiplerinin menfaatini muhafaza edeceklerdir.

On üçüncü olarak- Karma arazi sâhiplerinin yararlanmış oldukları kolay-lıklar varislerine yerel kanunlar çerçevesinde parasız olarak intikal edecektir.

On dördüncü olarak- Yukarıda yazılı ayrıcalıklardan ancak bu itilafnâme-nin akdi sırasında mevcut olan karma arazi sahipleri faydalanacaktır⁵².

Burada itilafnâmenin bu ekindeki bir hususun Seraskerlikçe uygun bu-lunmadığını belirtmemiz gerekmektedir. Yukarıda zikredilen beşinci maddenin uygunsuzluğu şu şekilde açıklanmaya çalışılmıştır: şimdiye kadar imtiyazlı hattın bir tarafından diğer tarafına geliş gidiş yapacak olanlar adı geçen hat üzerinde “*Kapı mahalli*” adı verilen karakollardan geçmekte olup bundan baş-

⁵² Aynı belge, s. 40-42.

ka yerden kimsenin geçmesine izin verilmemekteydi. Çünkü bu karakollarda zararlı kişilerin geçişi ve yasak eşyâların giriş çıkışı engellenmekteydi. Şimdi yukarıda ifade edilen on üçüncü ekin beşinci maddesine göre istenildiğinde gösterilmek üzere elinde belgeleri olan kişiler karakollara uğrmaksızın istedikleri yerden geçebileceklerdi. İstedikleri her yerden geçeceklerdi fakat her noktada ne asker ne de gümrük memuru olamayacağı aşikârdı. Bu kişilerin devriye gezen askerler tarafından tespit edilip belgelerinin kontrol edilmesi gerekmekteydi ki bu askerlerin çoğunun okuma yazması olmadığından belgenin kime ait olduğunu anlayabilmeleri de mümkün olmayacaktı. Bu da Bulgar eşkiyasının ve ülkeye giriş çıkışı yasak olan eşyâların serbestçe geçmesine izin vermek demektir. Aynı zamanda halk istediği yerden geçecek olursa Bulgar eşkiyasını yakalamak için pusuya yatmış olan Osmanlı askerleri tarafından yanlışlıkla kazaya kurban gidebilme ihtimalleri de bulunmaktaydı. Yine ellerine alacakları belgelerle istedikleri yerden girecek olan Bulgar eşkiyaları sâdik Bulgarları da kışkırtmaya çalışabilirlerdi. Bu nedenle bu kişilerin eskiden olduğu gibi karakollardan geçmesinin uygun olacağı⁵³.

İtilafnâmenin on dördüncü ve son eki ise: “*Tarafeyn-i Âkidîn İki Memleket Beyninde Ticâret-i Bahriyeyi Tevsî’ Maksadıyla Mevadd-ı Âtiyeyi Kararlaştırmışlardır Şöyle ki*” başlığıyla deniz ticaretine yönelik olup, içeriğine bakacak olursak;

- 1- Osmanlı sancaklı vapur ve yelken gemileri Bulgaristan ve Rumeli-i Şarkî sularında ve Bulgar bayraklı vapur ve yelken gemileri İstanbul ve diğer vilayetlerin sularında, kabotaj, (çevre kıyılara seyr-i sefâin) ile yanaşma ve hareket ruhsatnâmesi, limanlara giriş ve çıkış, demirleme, klavuz, yedek fenerler ve fenerler ta’rifesi indirimi, Karadeniz ve Çanakale boğazlarından geçiş işlemleri, karantina ve temizleme, bir limandan diğer limana aktarma ve nakil ve deniz inşaatı tezgâhlarında sağlanacak kolaylıklar, safra ile içeri ve dışarı çıkma, batma ve karaya oturma gibi durumlarda ve seyr ü sefâine dair diğer her türlü muâmelâtta yerli gemiler hakkında cârî aynı haklardan karşılıklı olarak yararlanacaklardır.
- 2- Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Emareti liman memurları her iki tarafa ait gemilerden buldukları limanlarda aslına uygun olan evraktan başka gemi evrakı ve tâ’ife defterleri talep etmeyeceklerdir.
- 3- Sıhhiye, fener ve demiryolu vergisiyle sıhhiye patenteleri vizesi vergisinden başka her iki taraf gemileri tarafından ödenecek vergi aşağıdadır:
  - a- Osmanlı sancaklı gemiler için Bulgaristan ve Rumeli-i Şarkî sularında

⁵³ BOA, A. MTZ. (04), nr. 158/16, 21 Mayıs 1323 (3 Haziran 1907).

- 1- Limandan hurûc vergisi.
  - 2- İnşâ olunan limanlar vergisiyle tesfs edilen rıhtım ve iskeleler için eşyâ ve emtiadan alınan vergi.
  - 3- Mensup oldukları limanlardan başka limanda kışlayan yerli gemilerinden talep edilen ve aynı şartlarda olmak kaydıyla limanlarda ikâmet resmi “*sefine resmi*”.
- b- İstanbul ve diğer vilâyetlerin sularında Bulgar bayraklı gemiler için:
- 1- İnşâ olunan rıhtım liman ve iskelelere mahsus vergi.
  - 2- Karaköy köprüsünden geçiş için alınan vergiyle köprü arasında vâki liman ve İstinye körfezinde ikâmet için alınan vergi.
  - 3- Önceki firkalarda bahsedilen vergiler aynı durumda bulunan yerli gemileri tarafından ne şekilde alınıyorsa Osmanlı veya Bulgar bayraklı gemilerden de o miktarda alınacaktır. Bundan başka zikredilen Osmanlı ve Bulgar gemileri yerli gemilere şu anda tanınan veya tanınacak olan diğer her türlü muâfiyetden veya kolaylıktan aynı yerli gemiler gibi yararlanacaklardır⁵⁴.

İtilafnâmenin yirmi birinci ve son maddesinde söz konusu itilafnâmenin 14 Ocak 1907'den itibaren “*1322 sene-i rûmiyesi Kânûn-ı Sânîsi ibtidâsından*” yürürlüğe konulacağı ve iki taraftan birisi feshedinceye kadar yürürlükte kalacağı ifade edilerek feshi bildirildikten bir sene sonra yürürlükten kaldırılacağını belirtmektedir. Ayrıca bu itilafnâmenin uygulanması esnâsında iki tarafın vergi idârelerince yapılan ticâret netîcesinde lüzûmı görülürse veya iki tarafın ticâret ve sanâyisi için faydalı olacağı kararlaştırıldığı takdirde bu itilafnâmede tadîlât yapılabilecek veya yeni hükümler ilâve olunabilecektir⁵⁵.

İtilafnâme; “*Tasdîken lil-makal işbu i'tilafnâme iki nüsha olarak Dersa'âdet'te tanzîm olunmuşdur*” ifadesiyle tamamlanmıştır. Söz konusu itilafnâme Bâb-ı 'Âlî Hukuk Müşâvirleri Hakkı ve Mehmed Ali Beyler ile Bulgaristan Emâreti Kapı Kethüdâsı Geşof ve Delege Çakalof Efendiler tarafından imzalanmıştır⁵⁶. İtilafnâmenin aslı Fransızca olarak hazırlanmış olup daha sonra Osmanlı Türkçesi ve Bulgarcaya tercüme edilmiştir⁵⁷.

Yukarıda ayrıntılı bir şekilde incelemeye çalıştığımız itilafnâme gerek Osmanlı Devleti gerekse Bulgaristan Emâreti ve Şarkî Rumeli Vilâyeti için

⁵⁴ Aynı belge, s. 43-44.

⁵⁵ Aynı belge, s. 8.

⁵⁶ BOA, A. MTZ. (04), nr. 152/43, lef 2, 2 Kânûn-ı Sânî 1322 (15 Ocak 1907).

⁵⁷ Aynı Belge, lef 3.

birbirleri arasında yapacakları ticarete önemli gümrük muafiyetleri ve ticari ayrıcalıklar tanımaktadır. Peki, bu itilafnâme tarafların ticaretini ne şekilde etkiledi? Elimizde bu noktada sağlıklı ve kesin bilgiler sağlayacak istatistikî veriler olmamakla birlikte Yasemin Zahide Erol'un "Şehbender Raporlarına Göre Osmanlı-Bulgaristan Ticari İlişkileri (1910-1914)" adlı makalesi konuyla ilgili çıkarımlar yapabilmemize imkân sağlamaktadır. Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra her iki devlet arasındaki ticari faaliyetleri şehbender raporlarına göre ayrıntılı bir şekilde inceleyen Erol önemli istatistikî veriler ortaya koymuştur. Bu arada 1911 yılında Bağımsız Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasında bir ticaret ve seyr-i sefain antlaşması imzalanmıştır⁵⁸. 1911 yılında Osmanlı Devleti-Bulgaristan arasındaki ithalat ve ihracat miktarlarına bakalım olursak:

Ülke	İthâlat		İhrâcat	
	Miktar (kg)	Değer (Frank)	Miktar (kg)	Değer (Frank)
Osmanlı Devleti	96.654.516	29.209.939	90.149.584	15.986.185

Tablo 12: 1911 yılı Osmanlı Devleti-Bulgaristan arasındaki ithalat ve ihracat miktarları.

Bu büyük değerdeki ticaretin yapıldığı ürünler ise; canlı hayvanlar, hayvanı gıda, hububat, meyve, sebze, tohum ve bitkisel ürünler, çay, kahve, konserve ve reçel, alkollü içecekler, gübre, yakacak, kimyevi maddeler, boya maddeleri, boya, vernik, reçine, madeni yağ, tutkal, yağ, yağlı maddeler, balmumu, mevadd-ı itariye, itriyat, taş, toprak, cam ve mamulâtı, madenler, madeni sanayi ürünleri, kereste ve odun mamulâtı, kırtasiye ürünleri, deri ve mamulâtı, dokuma maddeleri ve mamulâtı, lastik ve mamulâtı, şimendifer vagonu, araba ve gemi, makine alet ve çeşitli cihazlar, hırdavat, oyuncak, kitap, risale ve alçıdan mamul resim ve eşya-yı müteferrikadan⁵⁹ ibâretti ki bu ürünlerle itilafnâmenin eklerinde belirtilen ürünler büyük benzerlik göstermektedir.

İtilafnâmenin Uygulanmasına Dâir Bazı Tespitler

Osmanlı Devleti ile Bulgaristan Emâreti arasındaki 1907 itilafnâmesi ifade edildiği üzere 14 Ocak 1907 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ancak bu itilafnâmenin uygulanmasında özellikle Bulgaristan Emâreti'nin itilafnâmeyi ihlal ettiği noktada Başbakanlık Osmanlı Arşiv'inde tespit ettiğimiz bazı belgeler üzerinde duracağız.

Konuyla ilgili daha itilafnâmenin yürürlüğe girmesinin üzerinden iki ay

⁵⁸ Yasemin Zahide Erol, "Şehbender Raporlarına Göre Osmanlı- Bulgaristan Ticari İlişkileri (1910-1914)", Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 34/ S. 57, 2015, s. 240.

⁵⁹ A.g.m.,s. 226.

geçmeden 3 Mart 1907 tarihinde Edirne Vilâyet Meclisi bir yazı kaleme aldı. Burada; sarrâklık, debbağlık, dikicilik, yemenicilik ve diğer bazı sanayi dallarında Bulgaristan Emâreti'ne ihrâc edilen ürünlerden %8 gümrük vergisinden başka Aksîs ve Oktruva adında vergi alındığı bildirildi⁶⁰. 3 Nisan 1907 tarihli ve Bulgaristan Komiseri Sâdık Paşa⁶¹ tarafından kaleme alınan bir arizada da şu hususlara değinilmektedir: İtilafnâmenin uygulanmasında Bulgar yetkililerince güçlük çıkarılmaktadır. Bu zorluklar arasında; Şişe fabrikası ürünlerinin sarılı buldukları samanların yakılmaya devam edilmesi, arpacık soğan ve buna benzer tohumların kabul edilmemesi, haffaf işi kundura ve terliklerin gümrüklerden geçememesi ki Bulgaristan Emâreti gümrük memurları haffaf işi ürünlerden sadece yemeni ve mes gibi elle dikilmiş ürünleri kabul etmektedir. Kabul edilmeyen başka bir grup ise masa, yazıhâne, konsol, dolap gibi marangoz işi ürünlerdir. Bununla ilgili gerekli itiraz yapılmışsa da henüz bir cevap alınamamıştır. Bulgaristan Emâreti Maliye bakanlığı ise bunların güya marangoz işi olmadığını "*Mobilya*" olduklarını ve bu nedenle de Bükreş'te bulunan Çakalof'un görüşü alınmadıkça karar veremeyecekleri bildirilmiştir. Bulgarlar kereste ürünlerinde de sıkıntı çıkartıyorlardı. Osmanlı Devleti'ne gelecek olan kerestelerle ilgili dört numaralı ekin onuncu maddesinde ifade edilen "*Ham balta ile işlenmiş destere ile biçilmiş veyahud rendelenmiş kütük ve küçük tahta ve lata veyahud yaprak hâlinde olarak inşaâtta ve sanâyi'de müsta'mel her nev' sert ve yumuşak kereste*" cümlesinde bu ürünler açık bir şekilde belirtilmişken Osmanlı devleti'nden gönderilecek ağaçlar için "*Destere ile biçilmiş ve küçük tahta ve lata veyâhud yaprak hâlinde*" şerhi verilmediğinden Bulgarlar bunu zorluk vesilesi olarak kullanmaktadırlar. Yine Osmanlı Devleti'nden başka hiçbir yerde çıkmayan rastık sürme ve saire gibi eşyanın da itilafnâmede zikredilmemesi nedeniyle bu ürünlerden de gümrük vergisi alındığı görülmektedir. Her gün bu türden çok sayıda şikâyet gelmektedir. Bunlara bir son verilmesi ve "*Mukâbele-i bi'l-mis!*" ahkâmının uygulanması talebiyle Sâdık Paşa'nın tespitleri son bulmuştur⁶². Bu yazıdan iki gün sonra Rüsûmât Emâneti'ne gönderilen bir yazıda Osmanlı Devleti tüccarlarına çıkartılan söz konusu zorluklarla ilgili Bulgar Kapı Kethüdâsı Geşof Efendi'nin çağırılarak itilafnâme hükümlerine aykırı hareket edilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca bu tür zorlukların bir an önce giderilmesi ve eğer giderilmezse Bulgar tüccarlarının da bu türden muameleyle karşılaşacakları yönünde bilgilendirilmesi de istenmiştir⁶³.

Rüsûmât Emîni konuyla ilgili olarak yapılan tahkikat neticesinde gerçekten de Osmanlı Devleti'nin ürünlerinin itilafnâmeye aykırı bir şekilde Bul-

⁶⁰ BOA, DH. MKT., nr. 2772/8, lef 1, 18 Şubat 1322 (3 Mart 1907).

⁶¹ Son Bulgaristan Emâreti komiseridir. bk. Mahir Aydın, "Bulgaristan Komiserliği", *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, C. 17, S. 21, Ankara 1997, s. 84-85.

⁶² BOA, A. MTZ. (04), nr. 154/79, lef 2, 21 Mart 1323 (3 Nisan 1907).

⁶³ Aynı Belge, lef 1, 23 Mart 1323 (5 Nisan 1907).

garistan Emâreti'ne girişlerinde güçlükler yaşandığının tespit edildiği, oysa Emâret'ten gelen ürünler için Osmanlı Devleti gümrüklerinde itilafnâme ahkâmına uygun olarak hareket edilmeye çalışıldığı ve zaten kendilerine herhangi bir şikâyet de gelmediğini ifade etmiştir. Bununla ilgili bir liste düzenlenerek Geşof Efendi'ye tebliğ edildiğinde kendisi derhal Sofya'ya bu durumu ileticeği ve söz konusu zorlukların ortadan kaldırılması için çalışılacağını ifade etmiştir. Yazının devamında Geşof Efendi'nin de bizzat Sofya'ya gidip konunun halli için çalıştığı ve dönüşünde en kısa sürede şikâyet konusu olacak bir durumun kalmayacağını temin ettiği görülmektedir. Yazı Geşof Efendi'nin birkaç güne kadar döneceği ve vereceği cevaplara göre ayrıntılı bir bilgilendirmenin yapılacağını söylemesiyle sona ermektedir⁶⁴. İlgili belgeye ek olarak Bulgaristan Emâreti ve Rumeli-i Şarkî'ye gönderilen hangi ürünlerde zorluk çıktığı ve itilafnâme gereğince hangi muameleye tâbi olacakları da tablo hâlinde gösterilmiştir.

Memalik-i Sâ'ire-i Şâhâne Ma'mûlât ve Mahsûlâtından Olub Bulgaristan ve Rumeli-i Şarkî Gümrüklerinde İmrârı Düçâr-ı Müşkilât Olduğu Komiserlik Tahrîrâtında Arz ve İş'âr Olunan Eşyanın Esâmîsi	Eşyâ-yı Mezkûrenin Bulgaristan ve Rumeli-i Şarkî Gümrüklerinde İ'tilafnâme Mûcebince Tâbi Olacağı Mu'âmelenin Arz ve Beyânı
Şişe fabrikası ma'mûlâtına sarılı kuru ot ve samanlar gümrükde ahrâk olunmaktadır	Memâlik-i Sâ'ire-i Şâhâne mahsulü kuru çayır otu saman ve sâ'ire kuru ve yaş otlar birinci melfufun yirmi sekizinci numrolu mûcebince serbest olarak geçeceği cihetle mebhûs samanların ahrâkı cihetine gidilmesi yolsuzdur
Arpacık Soğanı ile emsâli tohumlar imrâr olunmayub denize dökülmek isteniliyor	Birinci melfufun yirmi dördüncü numrosunda "Arpacık soğanı ile sebzevât tohumları ve helvacı kabağı lahana pırasa tohumları gibi sâ'ir her nev' tohumlar" diye muharrer olub bunlar bir güne resme tâbi olmayarak serbestçe geçirecektir

⁶⁴ BOA. A. MTZ. (04), nr. 156/58, lef 2, 24 Nisan 1323 (7 Mayıs 1907).

<p>Ma'mûlât-ı Osmâniye'den haffâf işi kundura ta'birini Bulgar gümrük me'mûrları yalnız yemeni ve meshlerde tahsis edib ma'mûlât-ı dâhiliyemizden olan eşyâ-yı haffâfiyeye teşmil etmiyorlar ve ağır resm almağa teşebbüs ediyorlar</p>	<p>Hâlbuki beş numrolu melfufun beşinci numrosu mûcebince yalnız yüzde sekiz resm yerine tenzîl olunmuş resme tâbi' olacaktır yemeni ve mesh hakkında i'tilafnâmede tahsis olmayub koyun ve keçi derilerinden ma'mûl haffâf işi kundura diye aliyü'l-ittilâk mukayyedir (İdhâlât-ı Osmâniye'den olan kavsâleye Bulgaristan'da Aksâs resmi tarh olunmayacağı onuncu maddede musarrah ve mevâşî-i kebîrederileri dahi yüzde sekiz resm yerine tenzîl olunmuş resme tâbi' tutulacağı beş numrolu melfufun 2 ve 3 ve 4 numrolarında musarrahdır)</p>
<p>Yerli Ma'ûlü masa, yazihâne, konsol, dolab gibi marangoz işi eşyâ hakkında ağır resm isteniliyor ve bin türlü müşkilât gösteriliyor</p>	<p>Hâlbuki bu eşyâ iki numrolu melfufun kırk üçüncü numrosunda "her nev' ağaçdan ma'mûl boyalı boyasız lakeli lakesiz sedefli sedefsiz yaldızlı ve yaldızsız marangoz ve oymacı ve tornacı ma'mûlâtı" diye musarrah olduğundan şehâdetnâme ile Bulgaristan'a gönderilirse orada bilâ-resm kabûl olunacaktır</p>
<p>Keresteler dahi pek çok mevânî'e düçâr oluyor</p>	<p>Keresteler şehâdetnâme ile girerse iki numrolu melfufun otuz dokuz ve kırkinci numroları mûcebince bilâ-resm geçecek ve bir gûna müşkilâta uğradılmayacaktır</p>
<p>Rastık ve Sürme</p>	<p>Bu isimler i'tilafnâmede yoktur melfuflarda isimleri zikr ve ta'dâd olunmayan eşyâ tarafeyn gümrüklerinde i'tilafnâmenin üçüncü maddesi mûcebince en ziyâde mazhar-ı müsâ'ade olan eşyâ mu'âmelesine tâbi'dir şu hâlde Bulgaristan gümrüklerince bunlardan en hafif resm alınmak lâzım gelir</p>

Tablo-13: Osmanlı Devleti'nden gönderilen ve Bulgar Emâreti gümrüklerinden güçlük çıkartılan ürünlerle itilafnâmenin hangi maddelerine göre neler yapılması lâzım geldiği⁶⁵.

⁶⁵ Aynı belge, lef 3.

Bulgaristan Emâreti'nin çıkardığı zorluklar sadece ürünlerle ilgili de değildi. Serasker Rıza tarafından kaleme alınan bir belgede; İtilafnâme gereğince Bulgaristan ve Rumeli-i Şarkî halkından olup Osmanlı Devleti sınırlarının içinde arazisi olanlara her türlü kolaylığın gösterildiği, ancak Osmanlı Devleti vatandaşları, diğer tarafta olan arazilerini ekmek için geçerlerken Bulgar askeri tarafından darp edildiklerine dâir kendilerine şikâyetlerin geldiği belirtilmekteydi⁶⁶.

Bulgaristan Emâreti tarafından itilafnâmenin uygulanmasında çıkartılan başka bir zorluk yine Rüsûmât Emîni tarafından dile getirilmişti. Buna göre itilafnâmenin on üçüncü maddesinde hatt-ı İmtiyaza mütevacir köylerde yaşayanlar için verilecek yol tezkereleri için para alınmayacağı ve her türlü vergi ve masraftan muaf olacakları, ayrıca tarlalarında yetiştirecekleri ürünlerden de gümrük alınmayarak gelişigüzel başka vergiler de ihdas edilmeyeceği, bu ürünleri serbestçe nakledebilecekleri belirtilmekteydi. On ikinci maddesinde ise yük hayvanları vergiden muaf tutulacaktı. Osmanlı Devleti gümrük idârelerince bu şartlara uygun davranıldığı halde Bulgaristan Emâreti tarafında olan topraklarına geçmek isteyen Osmanlı Devleti vatandaşlarından “yük tezkeresi” adıyla verilen belgelere yarımşar franklık pul ve sonra da her bir belge için ikişer frank onar santim tasdik harcı alınmaktaydı. Ayrıca vatandaşlar ürünleriyle tekrar Osmanlı Devleti'ne geçerlerken birer franklık kaydiye ve ihtiyar meclisleri tarafından alınan yarımşar frank mühür parası veriyorlardı ki toplamda alınan para dört frank on santim tutmaktaydı. Yük hayvanlarından da vergi alındığı tespit edilmişti. Bulgar gümrük idarelerince itilafnâme ahkâmına aykırı olarak yapılan bu hareketler gerek oradaki halka gerekse Osmanlı Devleti'nin ticaretine zarar vermekteydi. Devamı hâlinde ise bizim gümrüklerimiz tarafından da aynı şekilde karşılık verileceği belirtilerek bundan sonra yük tezkerelerine Bulgar gümrük memurlarınca şehâdetnâme şekli verilmemesi, pul konulmaması ve tasdik harcı alınmaması ve bu işlerin ücretsiz yapılmasının gerektiği ifade edilmiştir. Yine İmtiyaz hattı civarındaki halkın diğer tarafta elde ettikleri ürünleri kendi taraflarına geçirirken onlardan kaydiye ve başka isimlerle vergi alınmaması, yük hayvanları hakkında itilafnâmenin on ikinci ekinin birinci maddesince ve koruma ya da otlatma amaçlı sevkedilen hayvanlar hakkında da on üçüncü ekin dördüncü maddesi hükmünce hareket edilmesi için Bulgaristan Emâreti nezdinde Bulgaristan Komiserliğine emirname yazılması istenmiştir⁶⁷.

Bulgaristan Emâreti tarafından yapıldığı tespit edilen bir başka usulsüzlük, Osmanlı Devleti'nin ürünlerinden olan köknar ağacının kütük hâlinde emârete geldiğinde bundan herhangi bir vergi alınmaması gerekirken Bulgar gümrüklerinin üç aydan beri gümrük vergisi almaya kalkıştığının ve şu anda

⁶⁶ BOA, A. MTZ. (04), nr. 158/81, lef 2, 16 Haziran 1323 (29 Haziran 1907).

⁶⁷ BOA, A. MTZ. (04), nr. 162/42, lef 2, 4 Kânûn-ı Evvel 1323 (17 Aralık 1907).

da kütük hâlinde ham olarak sevkedilen köknar ağaçlarından gümrük vergisi alındığının tüccar tarafından haber verilmesiyle ortaya çıkmasıdır. Bunun için hem alınan bu vergilerin sahiplerine geri verilmesi hem de bundan sonra köknar kütüklerinden itilafnâme gereğince vergi alınmaması hususlarının emârete tebliğ edilip emâret komiserliğine de bu yönde emir verilmesi istenmiştir⁶⁸. Köknar kütükleri ile ilgili durumun bildirilmesinden henüz birkaç gün geçmişti ki Serasker Rıza tarafından yeni bir usulsüzlük bildirilmiştir. İmtiyaz hattı müfettişi Mirliva Ahmed Hamdi Paşa tarafından 11 Haziran 1908 tarihinde gönderilen tahrîratta bildirildiğine göre, Dospat mıntikasındaki Soğucak Kapı mahallinde bulunan rüsûmât memurlarının ifadesinde, Bulgarlar gümrük vergisine tâbi olmayan eşyâdan vergi almamakla birlikte gümrüğe tâbi olan eşyâdan itilafnâmeye aykırı olarak yüzde sekiz-on iki ve yirmi ve otuz nispetinde haksız vergi almaktaydı. Vergiye tâbi olmayan eşyâdan da Oktruva ve Aksîs ismiyle yüzde beş-altı nispetinde bir vergi almaktaydılar ve bu durumdan halk muzdarip olmaktaydı⁶⁹. Seraskerlikten gelen Ahmed Hamdi Paşa'nın tahriratının ekli olduğu bu yazıya verilen cevapta; Bulgaristan Emâreti gümrük memurlarının itilafnâmeye mugâyir davrandıklarının emârete bildirildiğinde kendilerine bu gibi usulsüzlüğün nerede ve hangi eşyâlarda meydana geldiğine dair sorular sorulduğu belirtilerek, emâret memurları tarafından fazla vergi alınan Soğucak Kapı rüsûmât memuru tarafından imtiyaz hattı müfettişliğine bildirilen ticâret eşyasının neler olduğunun ayrıntılı bir şekilde kendilerine bildirilmesi istenmiştir⁷⁰.

9 Eylül 1908 târihli başka bir belgede ise itilafnâmenin on ikinci ekine atf yapılarak imtiyazlı hat üzerindeki çevre nâhiyeler arasındaki nakliye ve ticari muamelelerin kolaylaştırılması için araba ve yük hayvanlarından her iki taraf gümrük vergisinden ve diğer vergilerden karşılıklı olarak muaf oldukları ifade edilmiştir. Ancak, Kırcaalı civârından imtiyazlı hattın diğer tarafındaki çevre köylere götürülen yük ve araba hayvanlarından üçer dörder frank vergi alındığının tespit edildiğini görmekteyiz⁷¹. İnceleyeceğimiz son usulsüzlük ise itilafnâmenin on ikinci ekinde belirtilen hususla ilgilidir. Buna göre imtiyaz hattında bulunan çevre köyler arasındaki nakliyattan beş yüz kuruşu aşmayan her çeşit hubûbat ve unlar vize edilmiş belgelerle geldiğinde vergi alınmayacak ve beş yüz kuruşu aşarsa yüzde sekiz vergi alınacaktır. İşte burada özellikle Şarkî Rumeli tarafından imtiyaz hattından sekiz on saat uzak yerlerden tedarik edilen çok miktarda hubûbat imtiyaz hattına yakın köylere getirilip vergiden de muaf olması için beş yüz kuruştan az bir değeri olacak şekilde perakende olarak sevkedilmeye çalışılmaktaydı. Bu usulsüz ve itilafnâmeye aykırı duruma emâ-

⁶⁸ BOA, A. MTZ. (04), nr. 167/38, lef 2, 27 Mayıs 1324 (9 Haziran 1908).

⁶⁹ BOA, A. MTZ. (04), nr. 167/85, lef 2-3, 29 Mayıs 1324 (11 Haziran 1908)-7 Haziran 1324 (20 Haziran 1908).

⁷⁰ Aynı belge, lef 1, 10 Haziran 1324 (23 Haziran 1908).

⁷¹ BOA, A. MTZ. (04), nr. 172/59, lef 4, 26 Ağustos 1324 (9 Eylül 1908).

ret gümrük memurları da göz yummaktaydı. Gerçeğe aykırı bir şekilde belge hazırlayan gümrük memurlarının cezalandırılması itilafnâmenin gereklerinden olduğundan gereğinin yapılması noktasında Bulgaristan Emâreti komiserliği bilgilendirilmiştir⁷².

SONUÇ

Osmanlı Devleti'ne bağlılığı 1878 yılından itibaren sadece kâğıt üzerinde olan Bulgaristan Emâreti siyasi olarak bağımsızlığını kazanma noktasında emin adımlarla ilerlerken ekonomik olarak da kuvvetlenmekteydi. Osmanlı Devleti ile yaptığı gümrük ve ticaret itilafnâmesi de ticaretini geliştirmede önemli bir aşama teşkil etmiştir. İtilafnâme oldukça ayrıntılı ve iki tarafın da çıkarlarını gözetilerek hazırlanmıştır. İtilafnâmedeki hususlara baktığımızda Osmanlı Devleti sanki kendisine bağlı bir emâretle değil de tam bağımsız bir devlet ile anlaşma yapmış izlenimi oluşmaktadır. Sıra bu itilafnâmenin uygulanmasına geldiğinde ise çalışmamızda da tespit edildiği üzere Osmanlı Devleti aleyhine yapılan uygulamalar, Bulgaristan Emâreti'nin devamlı şekilde antlaşmanın maddelerine aykırı hareket etmesi gibi hususlarla karşılaşmaktayız. Osmanlı Devleti bu usulsüz uygulamaları tespit ederek gerek Bulgaristan Emâreti'ne gerekse orada kurduğu komiserlik makamına gerekli uyarıları yapmış ancak somut bir sonuç alamamıştır. Netice itibarıyla Bulgaristan Emâreti 5 Ekim 1908 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiş, Mart 1909'da Osmanlı Devleti de Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanımış ve bundan sonraki gerek siyasi gerekse ekonomik ilişkiler iki bağımsız devlet arasında yürütülmüştür.

⁷² BOA, A. MTZ. (04), nr. 185/06, lef 1, 2 Nisan 1324 (15 Nisan 1908).

THE ROLE OF THE TREATY OF COMMERCE OF 1907 ON THE TRADE RELATIONS BETWEEN OTTOMAN STATE AND THE BULGARIAN PRINCIPALITY

ABSTRACT

After centuries of Ottoman rule, Bulgaria succeeded in establishing an autonomous Bulgarian Prince, headquartered in Sofia as a result of the Berlin Treaty in 1878. Although governed by a prince approved by the Ottoman State and acting as an "autonomous" state in its status, the Bulgarsian Principality which acted as an actively independent state, planned its economic relations through the treaties with the Ottoman State. One of these treaties was the contract made in 1907. After giving brief information about the co-operation and development of the Bulgarian Amirate in our study, the economic relationship with the Ottoman State will be tried to be revealed. The content of the impeachment in 1907 will be examined in detail in the form of exemptions and obligations to both sides. The works will benefit from the documents in various categories in the Prime Ministry Ottoman Archives and other research studies.

Keywords: Bulgarian Amirate, Ottoman State, Contract, Trade.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) ve Resmî Yayınlar

Babiâli Evrak Odası Divan Kalemî Mukavelenameler (A.DVN.MKL).

Babiâli Evrak Odası Mümtâze Kalemî Bulgaristan Evrakı (A.MTZ (04).

Dâhiliye Mektûbâ Kalemî (DH.MKT)

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y. A. HUS.)

Düstur, I. Tertip, C. 7.

Kitap ve Makaleler

Aydın, Mahir; Şarkî Rumeli Vilâyeti, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

_____, "Bulgaristan Komiserliği", *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, C. 17, S. 21, Ankara 1997, s. 71-125.

Ekici, Nuray; "Bulgar Devleti'nin Gelişimi (1878-1908)", *Balkanlar El Kitabı, c. 1*, Der: Osman Karatay- Bilgehan A. Gökdağ, KaraM ve Vadi Yayınları, Ankara 2006, s. 528-541.

Erol, Zahide Yasemin; "Şehbender Raporlarına Göre Osmanlı- Bulgaristan

Ticari İlişkileri (1910-1914)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 34/ S. 57, 2015, s.221-248.

Gencer, Ali İhsan; "Ayastefanos Antlaşması", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 225.

_____ ; "Berlin Antlaşması", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 516-517.

Güllü, Erhan Ramazan; "Establishment And Status Of Bulgarian Eksar", *Balkan Studies II History & Literature*, Cyril and Methodius University Published, Skopje 2011, s. 120-133.

Ersoy Hacısalıhoğlu, Neriman; "Bulgaristan Prenslığı'nde Anayasa'nın İlanı: Tırnova Anayasası", *Eskiçağ'dan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, Ed: Feridun M. Emecen, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009, s. 107-118.

_____ ; "19. Yüzyıl İstanbul'unda Bulgar Tüccarlar ve Bulgar Cemaati", *19. Yüzyıl İstanbul'unda Bulgar Tüccarlar ve Bulgar Cemaati*, İstanbul İmparatorluk Başkentinden Megakente Ed. Yavuz Köse, Kitap Yayınları, İstanbul 2011, s. 176-200.

_____ ; "XIX. Yüzyılda Liman Şehri Varna'da Nüfus Yapısı ve Ticaret", *Prof. Dr. Şevki Nezih Aykut Armağanı*, Yay. Haz. Gülden Sarıyıldız, Niyazi Çiçek vd., Etkin Yayınları, İstanbul 2011, s. 97-114.

_____ ; "Textile Trade in Bulgaria in the Mid-19. Century and the Gümüşgerdan Family", *Living in the Ottoman Ecumenical Community Essays in Honour of Suraiya Faroqhi*, Ed. Vera Costantini-Markus Koller, Brill-Leiden, Netherland 2008, s. 181-200.

İnalçık, Halil; *Tanzimat ve Bulgar Meselesi (Doktora Tezinin 50. Yılı 1941-1992)*, Yay. Muhittin Salih Eren, Eren Yayınları, İstanbul 1992.

Kayapınar, Ayşe; "Bulgaristan'da Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması", *Yeni Türkiye Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı I*, S. 66, Yeni Türkiye Yayınları, Mart-Haziran 2015 s. 619-635.

Kubbealtı Lügati Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Yay. Haz. Kerim Can Bayar, Milliyet Yayınları, İstanbul 2011.

Pakalın, Mehmet Zeki; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.2, Milli Eğitim Bakanlığı. Yayınları, İstanbul 1983, s.724-725.

Seyfeli, Canan; "Osmanlı Devlet Salnamelerinde Bulgar Eksarlığı ve Bulgar Katolikler (1847-1918)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 52/2, Ankara 2011 s. 157-190.

Tokay, Gül; "Osmanlı-Bulgaristan İlişkileri 1878-1908", *Osmanlı*, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.319-328.

Turna, Nalan; "Osmanlı İstanbulu'nda İç Pasaport: Mürûr Tezkeresi", *II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu 27 Mayıs – 29 Mayıs 2014*, İstanbul 2014, s. 390-403.

EKLER

Ek-1

Menşe' Şehâdetnâmesi Örneği

..... vilâyet veya ..... sancak dâhilinde kâ'in ..... Kazânın veya ..... okulyânın ..... karyesi sekenesinden ..... (tâcirin veya fabrikatörün veya san'atkârın veya zürrâ'in isim ve şöhreti zikr olunacaktır) Bulgaristan ve Rumeli-i Şarkî'ye (veya Devlet-i Aliyye memâlikine) ihrâc eylediği ..... (denk sandık balya çuval sebt fiçı varil ve sâ'ire)'nin muhtevi olduğu ..... (kilogram kıyye litre ve metro ve sâ'ire) sıklet ve mikdârında .....(eşyanın hıref ve sanâyi'de vech-i tesmiyesi zikr olunacaktır) Devlet-i Aliyye'nin veya (Bulgaristan'ın) yerli mahsûlâtından olduğu ve Bulgaristan ve Rumeli-i Şarkî'ye (veya Devlet-i 'Aliyye memâlikine) idhâl edilmeğe mahsus bulunduğu (Gümrük me'mûrunun isim ve şöhreti ve me'mûriyeti yazılacaktır) tarafından bi't-tasdîk işbu şehâdetnâme i'tâ kılındı.

Me'mûrun İmzâsı

Gümrüğün Mühürü